

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Architektura sokoloven ve východních Čechách

Michaela Tobiášková

Bakalářská práce

2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Michaela Tobiášková**
Osobní číslo: **H10045**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Název tématu: **Architektura sokoloven ve východních Čechách**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce bude věnována architektuře sokolských tělocvičen, postavených ve východních Čechách od éry pozdního historismu (cca od roku 1880) až do období mezi světovými válkami. Zpracovatelka vyjde z důkladné rešerše umělecko-historické a regionální literatury, doplněné o terénní výzkum, a v práci představí historicky a architektonicky nejzajímavější východočeské sokolské budovy, reprezentující jednotlivá stylová období (Vysoké Mýto, Náchod, Holice, Dobruška, Sloupnice atd.). Práce se pokusí zjistit, zda vůbec, a případně jakým způsobem bylo téma sokoloven teoreticky reflektováno v dobových publikacích a na stránkách architektonických revuí, jak se do něj prolínala národní ideologie a jak souviselo s proměnou dobových názorů na tělovýchovu. Téma sokolské architektury se autorka pokusí vyložit v rámci širšího sociálního, politického a kulturního historického kontextu Českých zemí. Jako pramennou základnu zpracovatelka využije archivy místních sokolských organizací a regionálních muzeí, dobová lokální periodika a výroční tiskoviny, v nichž byla výstavba sokoloven komentována, a architektonické časopisy (Architektonický obzor, Stavba, Stavitel ad.), v nichž byly otištěny projekty navrhovaných či realizovaných staveb tělocvičen. V roli sekundární literatury autorce poslouží četné práce o historii Sokola, tělocvičném hnutí a spolkovém životě v éře občanské společnosti od 2. poloviny 19. století, recentní práce o projevech nacionalismu a jeho kulturní reflexi a práce o sémiotice, resp. znakovém charakteru kultury (V. Macura, R. Grebeníčková). Osnova Úvod 1. Sokolská myšlenka: její geneze, ideál a praxe. 2. Sturčiny nástin historie sokolského hnutí ve východních Čechách. 3. Tělocvičná hala a sokolovna jako téma architektury. 4. Katalog vybraných východočeských sokoloven: lokace, slohová charakteristika, autorské určení, popis a ikonografická interpretace, dnešní stav, případná existence památkové ochrany. 5. Souhrnné umělecko-historické zhodnocení zpracované tematiky. Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Sokol: časopis zájmům tělocvičným věnovaný, roč. I (1871)- LXVII (1941)
Miroslav Tyrš, O sokolské ideji. Praha 1930. Renáta Tyršová, Miroslav Tyrš: jeho osobnost a dílo. Praha 1932-1934. Emanuel Poche (ed.), Umělecké památky Čech I.-IV. Praha 1977-1982. Zdeněk Wirth- Antonín Matějček, Česká architektura 1800-1920. Praha 1922. Jan E. Koula, Nová Česká architektura a její vývoj ve XX. století. Praha 1940. Rostislav Švácha, Od moderny k funkcionalismu. Praha 1995. Petr Krejší, Proměny České architektury dvacátých let, Umění & řemesla 1998, č. 2, s. 11-14. Pavel Vlček (ed.), Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha 2004. Růžena Grebeníčková, Tělo a tělesnost v novověkém myšlení. Praha 1997.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Pavel Panoch, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2011**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2014**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

 Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 84

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 20. ledna 2014

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 25. června 2014

Michaela Tobiášková

Souhrn

Tato bakalářská práce představuje nástin sokolské architektury ve východních Čechách, vzniklé převážně v meziválečném období. Po vyložení zásadních okamžiků v historii samotného spolku Sokol se práce zaměřuje na stavbu budov a na představení architektury zpracovaných sokolských tělocvičen, které slouží i jako průřez slohy dané doby.

Klíčová slova

Sokol – východní Čechy – sokolovna – meziválečná architektura

Abstrakt

This bachelor presents the outline of the Sokol's architecture in Eastern Bohemia, arising mainly in the interwar period. After unloading the crucial moments in the history of this association Sokol work focuses on the construction of buildings and the performance architectures processed Sokol's gyms, which serves as a cross-section of styles of the time.

Key words

Sokol – Eastern Bohemia – Sokol's gym – interwar architecture

Obsah

1. Úvod	1
2. Sokolská myšlenka	3
2.1. Miroslav Tyrš a Sokol za jeho života	3
2.2. Sokol po roce 1884	8
3. Vývoj sokolských jednot ve východních Čechách	11
3.1. Sokol v Pardubickém kraji	11
3.2. Sokol v Královeshradeckém kraji	15
4. Sokolovna jako téma architektury	18
5. Katalog	22
5.1. Jičín	22
5.2. Vysoké Mýto	23
5.3. Polička	25
5.4. Holice	27
5.5. Pardubice	30
5.6. Třebechovice pod Orebem	33
5.7. Litomyšl	34
5.8. Dobruška	36
5.9. Chlumec nad Cidlinou	38
5.10. Česká Skalice	40
5.11. Sobotka	41
5.12. Sloupnice	43
5.13. Lázně Bohdaneč	44
5.14. Náchod	45
5.15. Hradec Králové	47
6. Umělecko-historické zhodnocení	50
7. Závěr	51
8. Resumé	53
9. Seznam použité literatury	54
10. Obrazová příloha	60

1. Úvod

Tato bakalářská práce se pokusí představit architekturu sokolských tělocvičen, staveb mnohdy monumentálních a hlásajících možnosti realizace československého národa. Hlavním cílem bakalářské práce je zpracování architektury různorodých sokoloven vzniklých v letech 1894-1930 ve východních Čechách (Jičín, Vysoké Mýto, Polička, Holice, Pardubice, Třebachovice pod Orebem, Litomyšl, Dobruška, Chlumeč nad Cidlinou, Česká Skalice, Sobotka, Sloupnice, Lázně Bohdaneč, Náchod, Hradec Králové). Náplní práce je dále představení nejen honosných budov, ale i budov vzniklých prakticky vlastním zapříčiněním cvičenců početného spolku Sokol. Zpracování architektury bude podáno na pozadí okolností vzniku spolku a dějinných, politických a sociálních událostí v Českých zemích.

V úvodu práce bude uveden stručný nástin vzniku a vývoj sokolského hnutí, který doplní medailon Miroslava Tyrše, zakladatele spolku. V následující kapitole bude podána historie jednotlivých žup¹, jichž se vlastní text nadále dotýká. Jedná se o tyto župy: Východočeská, Orlická, Jičínská - Bergerova, Podkrkonošská - Jiráskova župa. Další kapitola přinese celkové shrnutí architektonického pojetí sokoloven. Jádro práce představí katalogově pojaté zpracování sokoloven, které budou chronologicky řazeny a ve své podstatě ukážou i jakýsi přehled slohů své doby - od novorenesance po funkcionalismus. V samotném závěru se práce bude zabývat stručným umělecko-historickým zhodnocením.

Sokolská architektura, ačkoliv se nachází téměř v každé obci a mnohdy byla zadána renomovaným architektům, není překvapivě zpracována v žádné souhrnné publikaci, která by toto bílé místo osvětlila. Pozornost sokolovnám byla věnována v bakalářské práci Anny Šubrtové², jejíž zpracování se dotýká z části i zde zkoumaného regionu. Architekturu tělocvičných zařízení celkově se zabývá poměrně nová publikace Rostislava Šváchy³, v níž nebyly opomenuty ani některé, v textu zmiňované, sokolské budovy. Některé sokolovny se dále alespoň heslovitě objevují v soupisech měst a obcí⁴ nebo v přehledové literatuře⁵, které ale postrádají ambice na jejich větší popis či hodnocení.

¹ Tato podkapitola je výrazně poznamenána nedostatkem potřebného materiálu a zejména nepřístupností fondu Česká obec sokolská - župa Orlická Hradec Králové (i když jeho studium mi alespoň částečně nakonec bylo umožněno).

² ŠUBRTOVÁ, Anna. *Architektura sokoloven v Podkrkonošské – Jiráskově župě 1890-1938*. Olomouc, 2011. Bakalářská práce. Filozofická fakulta Univerzity Palackého Olomouc, Katedra dějin umění. Vedoucí bakalářské práce Rostislav Švácha.

³ ŠVÁCHA, Rostislav. *Naprej!: česká sportovní architektura 1567-2012*. Praha: Prostor, 2012. ISBN 978-80-87064-08-5.

⁴ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku díl I-VIII*. Praha: Libri, 1996-2011.

Ke zpracování této bakalářské práce bude užito literatury, vztahující se ke vzniku spolku Sokol, k tělesným aktivitám jako takovým, literatury zabývající se nacionalismem a v neposlední řadě i umělecko-historických prací, které budou doplněny regionální literaturou. Srdce práce, tedy katalog jednotlivých objektů, bude zpracován na základě terénního výzkumu a studia materiálů z místních archivů či obecních úřadů. V daných okresních archívech bude využito pramenů z fondů jednotlivých sokolských jednot a materiálů vzniklých přímo z činnosti stavebních družstev.

⁵ POCHE, Emanuel. Umělecké památky Čech 1-4. Praha: Academia, 1977-1982.

2. Sokolská myšlenka

Také střední Evropa devatenáctého století je jedno z center rodící se moderní společnosti, která se vytvářela ve znamení národní emancipace. A jsou to zejména velké tělocvičné systémy, turnerský a později sokolský, které se staví do popředí služeb tvorby národní identity.⁶ Český nacionalismus byl v této době velmi podpořen krizí rakouského mnohonárodnostního státu, který skončil rozpadem habsburské monarchie. Vznik národního tělocvičného hnutí Čechů v době rakouské nadvlády byl umožněn zejména díky industrializaci Čech a tedy vlivu nezávislé české průmyslové buržoazie, čímž byl dán ekonomický základ pro vystavění nezávislé české inteligence.⁷ V takovém prostředí vzniká zmiňovaný spolek Sokol, který realizoval mnohdy monumentální stavby, svým způsobem prezentující české nacionální cítění. Sokolovny neměly být pouhým stánkem tělocvičné výchovy, ale také místem, kde byl utužován mravní charakter vedoucí Čechy k získání plnohodnotného místa mezi ostatními národy.

Neboť ústřední téma této práce je architektura zmiňovaných sokolských budov, aby bylo umožněno dostat se k tomuto samotnému jádru, považuji za nutné představit zde historický vývoj spolku a zejména muže, jehož zásluhou tyto chrámy českého nacionalismu vůbec měly možnost vzniknout a poutat i dnes naši pozornost.

2.1. Miroslav Tyrš a Sokol za jeho života

Jeden z nejvýznamnějších mužů devatenáctého století se narodil 17. 9. 1832 v Děčíně jako Friedrich Emanuel Tirsch. Po maturitě vstoupil na učení, z právnické fakulty ovšem přestoupil na filozofickou fakultu kvůli své touze po vědách a obrovské zálibě pro studium estetiky umění. Renáta Tyršová v knize o svém manželovi píše, že se k tělocviku dostal nejprve na radu svého lékaře, poněvadž trpěl po matce nervovým onemocněním. Zmiňuje se o tom, že někdy v té době se v něm probudil obdiv k antickému umění, jenž ho provázel celý život. „*Po zhlédnutí odličků v Nosticově sbírce si umínil, že se soustavným cvičením musí dopracovat k tak silným svalům, jaké viděl na sochách antických atletů.*“⁸ Ve své nové knize Robert Sak uvádí, že byl jako chlapec Tyrš velmi sláb a proto ho pražský strýc Anton

⁶ BLECKING, Diethelm – WAIC, Marek. *Odráž středoevropských minoritních kultur ve sportu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2010, s. 7. ISBN 978-80-246-1729-9.

⁷Tamtéž, s. 11.

⁸ TYRŠOVÁ, Renáta. *Miroslav Tyrš: jeho osobnost a dílo I*. Praha: Český čtenář, 1932, s. 11-12.

Kirschbaum poslal do tělocvičného ústavu Rudolfa von Stephanyho v někdejším Ledenburském paláci na Malé straně.⁹ Z toho je tedy patrné, že mladého Tyrše k tak úpěnlivému pěstování fyzické zdatnosti vedla jeho samotná fyzická slabost a chatrné zdraví. Je o něm například známo, že se pravidelně a s nedočkavostí stále měřil, vážil a kontroloval u zrcadla. Přesto zvláštní pozornost byla v Sokole přikládána k estetice pohybu, nikoli k estetickému dojmu z krásného těla.¹⁰

Roku 1854 už Tyrš cvičil u Schmidta, zde se sdružil s řadou cvičenců, kteří později tvořili jádro cvičitelského sboru Sokola. Schmidtova přednost spočívala v tom, že kladl důraz na mravní poslání tělocviku, a proto ho estetik Josef Bartoň považoval za otce sokolské myšlenky ještě před samotným Tyršem.¹¹ Schmidtova soukromá tělocvična měla zimní cvičiště na Václavském náměstí a letní v zahradě sirotčince v Bredovké ulici. U něj byl Tyrš cvičitelem, než odešel dělat vychovatele do Jáchymova. V roce 1861 se vrátil do Prahy a vstoupil na krátko do Malypetrova ústavu, z něhož posléze vyšla právě ta skupina cvičitelů, která přišla s myšlenkou založení českého tělocvičného spolku.

„*Nedaleko vsi Svaté v myslivně, kde se říkalo Na králi, k rodině lesníka jezdíval přes léto Jindřich Fügner se svou ženou Kateřinou a dcerou Renátkou*“¹², a právě zde kolem roku 1860 vznikalo nerozlučné přátelství, z něhož později vzešlo samotné založení spolku, který společně se spolkem Hlahol a Uměleckou besedou volal o potřebě kulturní soběstačnosti a národní samosprávy. Zde se také Tyrš poprvé setkal s dcerou svého nejlepšího přítele, která se mu roku 1872 stala manželkou.

Žádost o povolení spolku podal nejprve přípravný výbor utrakvistického spolku Prager Männerturnverein a za čtyři dny poté, co povolení získal, učinili tak i pražští nacionálně orientovaní Němci. Ještě před nimi však požádal vydavatel Národních listů Julius Grégr místodržitelství o povolení založit Tělocvičnou jednotu Pražskou. Stanovy byly schváleny 27. ledna 1862, ale za den založení Sokola se pokládá neděle 16. února 1862, kdy se za účasti sedmdesáti pěti členů sešla v Malypetrově tělocvičně v Panské ulici ustavující valná hromada.¹³ Jako starosta byl na popud Eduarda Grégra zvolen a poté jednomyslně schválen Jindřich Fügner, Tyrš byl tehdy jmenován náčelníkem.

V čem vlastně spočívala Tyršova myšlenka? „*Právě od dojmu volného lidského těla v svobodném prostoru ze skulptury Feidiovy, od klasické souměrnosti, od ideálu krásného*

⁹ SAK, Robert. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 58. ISBN 978-80-7429-239-2.

¹⁰ BLECKING, Diethelm – WAIC, Marek. *Odras středoevropských minoritních kultur ve sportu*. s. 15.

¹¹ SAK, Robert. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*. s. 60.

¹² Tamtéž, s. 41.

¹³ Tamtéž, s. 61.

člověka, od proslulé řecké kalokagathie a také od veřejného soutěžení, je určena i ona evropská linie, která ústí u nás v devatenáctém století ve vzniku národního tělovýchovného hnutí, v sokolské Tyršově myšlence.“¹⁴ Z tohoto tedy vyplývá, že Tyršova myšlenka stála na třech hlavních pilířích: na národní romantice německého turnerství, na úměrném a souladném ideálu řecké kalokagathie a na vlasteneckém liberalismu. Jan Malypetr měl zkušenost z německého a rakouského území a vzorem pro sokoly se tedy staly první německé sportovní a turistické kluby.

K prvnímu cvičení došlo ve středu 5. března 1862, kdy se v Malypetrově tělocvičně sešlo šedesát mužů. Sám Tyrš ve své výzvě ke vstupu do Sokola z roku 1864 píše, že dosavadní vychování mládeže bylo v tělesném i duševním ohledu nedostatečné, a tak není s podivem, že prostory tělocvičny hned v počátku nemohly pobrat velký počet zájemců.¹⁵

Bohužel nebylo hned v začátcích ustaveno české tělocvičné názvosloví ani tělocvičná soustava. Obě tyto záležitosti si vzal na starost Miroslav Tyrš a dlouhá léta se jim věnoval. Podle Roberta Saka měl za rodnou řeč němčinu, ale cítil se spíše jako Čech, což dokládá i změna jeho vlastní podoby podpisu z německého Tirsch na počestněné Tyrš. Název Sokol zvolil pro spolek pedagog Emanuel Tonner. O návrh kroje byl požádán Josef Mánes, který navrhl garibaldienskou červenou košili i malovaný prapor, na kterém byl sokol s rozepjatými křídly, napsal „Tužme se!“ a na druhé straně napsal „Sokol“.¹⁶

Sokol byl řízen pod dvěma hesly, kterými byla vytrvalost a bratrství, jež Tyrš rozvedl ve svém pojednání z roku 1874.¹⁷ V prvních letech se Tyrš zabýval rozšiřováním jednot mimo Prahu. První jednat vznikla v Jaroměři, Kutné Hoře a Nové Pace během června 1862, o měsíc později následoval Jičín, v srpnu Příbram a Turnov, v září Kolín.¹⁸ Od počátku své sokolské činnosti pomýšlel Tyrš na jednotnou organizaci, která by pečovala o celkový rozvoj českého tělocvičného hnutí, bohužel za jeho života ke sloučení nedošlo. Nakonec si sloučení jednot nahradil zřízením jiného pojítka, a to sokolským časopisem.

Veřejnost poutal Sokol zejména svými landpartiiemi (výlety), ty se blížily až k politické manifestaci nebo k náboženským poutím, v případě, že chápeme pouť jako cestu, která se protíná se ztělesněním nějakého ideálu.¹⁹

¹⁴ GREBENÍČKOVÁ, Růžena. *Tělo a tělesnost v novověkém myšlení*. Praha: Prostor, 1997, s. 7. ISBN 80-85190-65-6.

¹⁵ TYRŠ, Miroslav. *O sokolské ideji I*. Praha: Česká obec sokolská, 1930, s. 15.

¹⁶ TYRŠ, Miroslav. *Úvahy a pojednání o umění výtvarném*. Praha: Tělocvičná jednota Sokol, 1901, s. 7-9.

¹⁷ Tamtéž, s. 74.

¹⁸ SAK, Robert. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*. s. 88.

¹⁹ Tamtéž, s. 72.

Prvním veřejným spolkovým vystoupením byl 11. května 1862 výlet na Závist a Zbraslav, při němž pochodovalo přes dvě stovky sokolů. Zde v rámci svého projevu Tyrš vyjádřil svůj sen o vytvoření „*Čecha jako skutečného sokola, který by byl mužem mohutných paží, hrdé hrudi, neoblomně stojícím se k práci a mužem o něhož by se roztržily veškeré útoky našich protivníků.*“²⁰

V dubnu téhož roku čekalo sokoly stěhování do vzdušných místností s plynovým osvětlením v sálech Apolla v Ječné ulici, tehdy už měl spolek přes čtyři stovky členů.²¹ Jelikož výchova těla a výchova k tělesné zdatnosti se ustavuje na konci 18. a počátku 19. století se zřetelem k nacionální bojeschopnosti (viz německé osvobozené války a sjednocení Německa), a k výcviku pro pracovní proces, věnovalo se cvičení nemálo času.²² Jednalo se o hodinu „tělesné výchovy“ každé úterý, čtvrtek a sobotu. Zaměření bylo všestranné: prostná nářad'ová cvičení, skoky, zápas, později bylo přidáno veslování, plavání, střelba, šerm. Jednalo se hlavně o tělo, o jeho souměrné vyvíjení, zachování a utužení, poněvadž jak i sám Tyrš uvádí, tělo je základem všeho.²³

Roku 1863 se uskutečnilo zakoupení pozemku nedaleko Žitné brány, kde plánoval Jindřich Fügner vybudovat novou tělocvičnu pro rychle se rozrůstající spolek. Velkolepě pojatý projekt byl svěřen do rukou Ignáce Ullmanna (1822-1897), čelnímu představiteli české novorenesance, architektovi Prozatímního divadla (1862), paláce Lažanských (1861-1863) či Vyšší dívčí školy (1865-1867).

Ullmann se po otci vyučil v jehlářství a teprve poté studoval na pražské polytechnice a v letech 1842-1847 také na vídeňské Akademii výtvarných umění.²⁴

První pražská sokolovna, v jistém smyslu připomínající renesanční míčovnu, se pyšní bosovaným přízemím narušeným devaterem obloukových oken, z nichž dvě jsou přímo provedeny jako vstupy. Po přízemí, které je od patra oddělené římsou, přichází pás opět devatera obloukových oken doplněných polosloupky s korintskými hlavicemi, nad nimiž se line další římsa. Ullmannova pražská sokolovna byla vybavena plynovým osvětlením, a jelikož vytápění vzduchem nepostačovalo, byly v sále k dispozici dvoje železná kamna.²⁵ Správu celé budovy měl na starosti sokolník Jan Antoš.

²⁰ TYRŠ, Miroslav. *O sokolské idej I.* s. 11.

²¹ SAK, Robert. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik.* s. 73.

²² GREBENÍČKOVÁ, Růžena. *Tělo a tělesnost v novověkém myšlení.* s. 14.

²³ TYRŠ, Miroslav. *O sokolské idej I.* s. 15.

²⁴ VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách.* Praha: Academia, 2004, s. 675. ISBN 80-200-0969-8.

²⁵ SAK, Robert. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik.* s. 76.

Novou sokolovnu v únoru roku 1865 čekala radostná událost, a to pořádání prvních šibřinek, tedy maškarních plesů. Bohužel závěr roku poznamenala smrt Jindřicha Fügnera a následné problémy s vlastnictvím sokolovny. Následující rok už byly schváleny stanovy Tělocvičného spolku paní a dívek pražských a mohlo následovat i zapojení žen pod taktovkou první starostky Sofie Podlipské.

Když se roku 1866 schylovalo k prusko-rakouské válce, Tyrš považoval za nutné, aby výbor Sokola pražského požádal o povolení cvičit se zbraní a sestavit dobrovolnický sbor, který by se podílel na případné zemské obraně. Nabídka byla zamítnuta z důvodu nepřipustnosti vytvářet dobrovolnické sbory s vlastním velením a tedy mimo vládní kontrolu.²⁶ Roku 1867 Tyrš připravil k vydání své jediné rozsáhlejší teoretické dílo *Základové tělocviku*, které obsahovalo cvičební soustavu složenou ze čtyř částí: cvičení bez náradí a bez pomoci jiných cvičenců, cvičení na náradí nebo s náradím, cvičení pomocí jiných cvičenců a začtvrté zápas či šerm.²⁷

Ke konci svého nepřilíš dlouhého života byl Tyrš zřejmě až příliš zavalen svými politickými aktivitami a také snahami o habilitaci, po níž tolik toužil. Nakonec roku 1881 byl tehdy už PhDr. Tyrš přijat za soukromého docenta dějin výtvarného umění na české technice. Roku 1883 byl jmenován mimořádným profesorem české univerzity, ale zároveň byl vyzván, aby vzhledem ke svému novému postavení přerušil styky s tělocvičným spolkem. Robert Sak se oprávněně domnívá, že Tyrše velmi zmáhala otázka, zda opustit své životní dílo Sokol, nebo se vzdát snu o působení na univerzitě. K této těžké situaci se přidaly u Tyrše obvyklé zdravotní problémy, a tedy následovaly přípravy na ozdravný pobyt v tyrolském údolí u ústí řeky Ache do Innu. Odtud se ovšem muž, který Sokolu vdechl život, už nikdy nevrátil.

Ohledně smrti Miroslava Tyrše zůstává několik nedořešených otázek a není úplně jisté, zda se jednalo o nehodu nebo o sebevraždu, neboť Tyrš se v dřívějších dobách touto otázkou zabýval. Po několika dnech usilovného pátrání bylo nalezeno 21. srpna 1884 v tůni řeky Ache jeho tělo.

Reakce veřejnosti dokazovaly, o jakou osobnost dějiny přišly. Nejen, že články o Tyršovi plnily ve velkém veškerý tisk, ale dokonce bylo vyňato Tyršovo srdce, aby alespoň jeho část byla ihned převezena do Prahy. Celé jeho tělo bylo převezeno teprve až za příznivějšího počasí, a to 30. října 1884.²⁸

²⁶ SAK, Robert. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*. s. 84.

²⁷ Tamtéž, s. 111.

²⁸ Tamtéž, s. 215.

2.2. Sokol po roce 1884

Po Tyršově smrti vedli spolek František Čížek a František Kožíšek. Tyršův nesplněný sen o sloučení jednot se ovšem začal naplňovat již krátce po jeho smrti. Už v roce 1889 vznikla Česká obec sokolská, v níž se sdružilo téměř 22 000 členů ze 185 jednot v Čechách. Roku 1904 se obě zemské obce (moravsko-slezská vznikla roku 1891) spojily v jednotné České obci sokolské.²⁹ Prvním starostou byl zvolen Jan Podlipský, kterého vystřídal Josef Scheiner. Od Tyršova úmrtí do první světové války se uskutečnilo celkem pět sokolských sletů.

V následujících válečných letech tisíce sokolů opustilo sokolovny, neboť odešli vykonávat vojenskou povinnost. Budoucnost byla nejistá. Sokolská obec vyzvala jednoty k ochotě propůjčit tělocvičny pro sokolské lazarety, sama jich poté zřídila pět.³⁰ Nicméně stále panovala představa, že se jedná jen o pouhou přetvářku pro vlasteneckou a protirakouskou činnost. Sokolská jednota dále vykonávala zejména zpravodajskou činnost. Rakouské úřady považovaly Českou obec sokolskou za velmi nebezpečnou a potvrdili to tím, že ministr vnitra roku 1915 obec rozpustil z důvodu protirakouských styků. Charakteristika Sokola jako „národní armády“ nabyla oprávnění, když sokolové přispěli k ustavení samostatného státu. Význam sokolstva na československém zahraničním i domácím odboji a na úspěšném tvoření zahraničních vojsk je dnes nezpochybnitelný.

Od konce března 1918 jednoty ožívaly s překvapivou rychlostí, byly podněcovány přípravnými pracemi k obnově své činnosti, tentokrát již pod názvem Československá obec sokolská. Dne 28. října, při očekávání rakouské kapitulace byl Josef Scheiner požádán, aby vyhlásil mobilizaci sokolů.³¹ A následující den po vyhlášení samostatnosti vznikla pod vedením náčelníka Jindřicha Vaníčka Ústřední sokolská stráž. Ze sokolských dobrovolníků v Praze, v Českých Budějovicích, v Brně a v Plzni se utvořily čtyři pluky Stráže svobody, které dočasně nahrazovaly chybějící armádu.³²

Období první republiky bylo pro sokol velmi příznivé, což se projevilo zejména na zlepšení hmotného vybavení. Toto období je pravým rozmachem výstavby sokolských tělocvičen, kterým je práce věnována. Co se týče vlastního sídla obce, roku 1921 byl pro Tyršův dům zakoupen Mnichův palác na Malé straně, jehož zbudování proběhlo podle návrhu architekta Františka Krásného (1865-1947), o jehož práci pro Sokol se zmíním v další části

²⁹ Tamtéž, s. 230.

³⁰ FIKAR, Alois. *Stručné dějiny Sokolstva*. Praha: Československá obec sokolská, 1948, s. 22.

³¹ Tamtéž, s. 33.

³² SAK, Robert. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*. s. 235.

práce. Již roku 1929 vlastnily jednoty celkem 843 tělocvičen s letními cvičišti.³³ To jen dokládá rychlý rozvoj. V době po osvobození Sokol také rozšiřoval svou působnost na Slovensko. První dvě jednoty vznikly ve Skalici a Stupavě ještě roku 1918 a v únoru 1919 byla zřízena sokolská jednota v Bratislavě.³⁴

V následujících letech čekalo i spolek Sokol velmi krušné období druhé světové války. Věrný svému poslání vstoupil Sokol do odboje proti německé okupaci, v němž měl výrazný podíl na zpravodajské činnosti pro exilovou vládu v Londýně a na přípravě mladých mužů, vojáků v záloze, k odchodu za hranice. Tehdy byly velmi aktuální obavy o rozpuštění, a proto byl zřízen podzemní orgán „Pětka“, složený z Augustina Pechláta, Františka Bláhy, Josefa Truhláře, Jana V. Kellera a Evžena Köppela.³⁵

Roku 1940 následovalo hromadné zatýkání, jehož oběťmi byli i dva z pěti jmenovaných. Následující rok bylo nařídáno předsedovi protektorátní vlády, aby úplně zastavil činnost Sokola z důvodu, že tato organizace se stala shromážděním otevřeného tajného odporu proti Říši. Po příchodu Reinharda Heydricha do Prahy a po vyhlášení stanného práva, 30. září 1941, následovalo kruté vypořádání Říše se zatčeným členem pětky Augustinem Pechlátem, který byl popraven. Drtivě také postihla Sokol akce uspořádaná v noci ze 7. na 8. října 1941, kdy gestapo podniklo největší hromadný útok proti organizaci, který vešel do dějin pod názvem „Aktion Sokol“. Celkem bylo během okupace zatčeno 11 611 sokolů, z nichž 3 388 nepřežilo.³⁶

Do dalších let vykročil Sokol s odhodláním stát se opět jako v předválečných letech jedním z pilířů společnosti. Na konci října 1947 se sešel osmý valný sjezd a otevřeně se ohradil proti snahám komunistů jej ovládnout. Prezident Beneš nepřijal delegaci Československé obce sokolské, která ho chtěla ujistit o podpoře, a krátce poté předsednictvo Ústředního akčního výboru Národní fronty rozhodlo o sloučení všech tělovýchovných organizací se Sokolem. Během tohoto stavu, ohlašujícího de facto zánik Sokola, byly v průběhu přípravy již devátého sletu, který byl zejména ve Spojených státech členy bojkotován a stejná nálada se šířila i na domácím území.³⁷ Sokolové se obecnstvu hodlali velkolepě předvést a po tomto posledním vzepření Sokola následovalo opět zatýkání a celá akce byla označena jako nezdařená protistátní manifestace.

³³ Tamtéž, s. 237.

³⁴ FIKAR, Alois. *Stručné dějiny Sokolstva*. s. 38.

³⁵ SAK, Robert. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*. s. 241.

³⁶ SAK, Robert. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*. s. 242.

³⁷ SAK, Robert. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*. s. 243.

Od roku 1949 byla podřízena tělovýchovná organizace Sokol Státnímu úřadu pro tělovýchovu a sport, která po listopadu 1989 byla opět obnovena, ale již v mnohem menší míře.

3. Vývoj sokolských jednot ve východních Čechách

Bakalářská práce je zaměřena na oblast Pardubického a Královehradeckého kraje, která zahrnuje tyto čtyři sokolské župy: Východočeskou - Pippichovu, Orlickou, Jičínskou - Bergerovu a Podkrkonošskou - Jiráskovu.

Podle České obce sokolské se zde momentálně cvičí ve sto padesáti sedmi jednotách.³⁸

3.1. Sokol v Pardubickém kraji

Celou tuto oblast pokrývá dnes pouze jedna ze čtyř jmenovaných žup, a to župa Východočeská. První jednotou, která byla ustavena a mohla pak s ostatními požadovat vznik této župy, byla jednota v samotných Pardubicích. Zde roku 1861 byli do obecního zastupitelstva zvoleni představitelé, kteří ukončili vládu němčiny na zdejší radnici. K uvědomování lidu založili Zpěvácký spolek Pernštýn, Měšťanskou besedu a další vlastenecké spolky, ke kterým se v roce 1863, tedy necelý rok po založení Pražské jednoty, připojil i Sokol.³⁹ Tehdy měl Sokol v Pardubicích přibližně padesát členů a do roku 1873 cvičili v přízemí budovy pardubické reálky.

Druhá jednota byla založena v nedalekých Sezemicích hned rok po Pardubicích, nevydržela však ani dva roky.⁴⁰ Následující jednotou se stala jednota v Ústí nad Orlicí. Po prusko-rakouské válce v roce 1866 se opět začaly sokolské jednoty zdárně probouzet k činnosti. V roce 1868 uvádí kronikář Otakar Horák, že počet členů sokolské jednoty v Pardubicích vystoupal na sto sedmdesát. V témže roce byla také ustavena jednota v Chrudimi. Další jednotou, která přispěla k rozvoji sokolské myšlenky v dnešním Pardubickém kraji, byla jednota ve Vysokém Mýtě, jež se dnes pyšní jednou z nejzajímavějších sokolských budov v celé České republice. Ustavující schůze se konala roku 1870.⁴¹ Nejprve se cvičenci předváděli ve škole a později v rozsáhlém sále u Zedníčků, po krátkou dobu také ke cvičení sloužil sál v hostinci Holubník.

Velmi zajímavý a pestrý vývoj provázal sokoly v Litomyšli. V šedesátých letech byla Litomyšl velmi německá, a tedy bylo velkým pokrokem, když se už roku 1862 seskupil

³⁸ Česká Obec Sokolská. Oficiální webové stránky České Obce Sokolské [cit. 2014-04-01]. URL: <http://www.sokol.eu/sokol-v-krajich-3667>

³⁹ HORÁK, Otakar. *Kronika sokolské župy Východočeské Pippichovi*. Litomyšl: V. Augusty, 1938, s. 2.

⁴⁰ Tamtéž, s. 3.

⁴¹ Tamtéž, s. 9.

českoněmecký tělocvičný spolek, jehož stanovy byly dvojjazyčné.⁴² Přímo založení Sokola spadá v Litomyšli až na rok 1868. Do roku 1870 se započalo v rámci Sokola cvičit v Chocni, České Třebové a Poličce. Sokol v Poličce nevyužíval k cvičení sálů žádného z místních hostinců ani školní prostory, nýbrž budovu bývalé solnice, kterou město k těmto účelům upravilo a vybavilo potřebným nářadím. Následující období po Vídeňské výstavě v roce 1873, která přivedla finanční krach, se vídeňská vláda léčila způsobem, jenž se podepsal i na vývoji Sokola. V této době ve východních Čechách nejlépe zosobňovali Tyršovu myšlenku pouze dvě jednoty a to Sokol ve Vysokém Mýtě a v Litomyšli. Až osmdesátá léta přinesla příznivější časy. Cvičiště ožila novým ruchem a cvičenců stále přibývalo, roku 1882 vznikla jednota ve Skutči a o dva roky později i v Hlinsku.

Rok 1884 poznamenaný skonem Miroslava Tyrše se zapsal do duše i zdejšími jednotám. K věčnému spánku doprovodili sokolského zakladatele zástupci z Chocně, Chrudimi, Litomyšle, Pardubic, Skutče a Vysokého Mýta.⁴³ Smuteční trizny byly pořádány v Litomyšli, Pardubicích a Vysokém Mýtě.

Ohledně samotných žup se mluví v roce 1870, kdy je Karlem Karejsem podán první návrh na jejich zřízení. Tehdy rozděluje Čechy na jedenáct žup a oblast našeho zájmu je rozdělena rovnou na dvě, které zaobírají jednoty Nový Bydžov, Dobruška, Dvůr Králové, Holice, Hořice, Hradec Králové, Hronov, Chrudim, Jaroměř, Heřmanův Městec, Nové Město nad Metují, Náchod, Nechanice, Opočno, Pardubice, Pecka, Police, Sezemice, Česká Skalice, Třebechovice, Úpice, dále Vysoké Mýto, Litomyšl, Českou Třebovou, Choceň, Vamberk.⁴⁴

Poněvadž nebyl brán v potaz počet členů jednotlivých jednot, byl tento projekt neuskutečnitelný a musel být přepracován. První podnět k vytvoření Východočeské župy vzešel z Chocně, kde byl utvořen přípravný výbor. Tyto snahy však ztroskotaly na odporu vlády. Až na 3. srpna 1884 při slavnostním otevření sokolovny v Hradci Králové připadá vlastní jednání o založení župy Východočeské.⁴⁵ Otázka rozsahu byla nejasná a výsledkem takového jednání byla pouze dohoda, že hradečtí členové do příští schůze mají připravit návrh stanov. Na místodržitelství zasláný návrh stanov byl po několika úpravách schválen 4. února 1885.

Sokolská župa měla 1408 členů a sdružovala po svém ustavení patnáct jednot: Hradec Králové, Pardubice, Nechanice, Chrudim, Litomyšl, Vysoké Mýto, Kukleny, Nové Město nad

⁴² Tamtéž, s. 10-11.

⁴³ HORÁK, Otakar. *Kronika sokolské župy Východočeské Pippichovi*. s. 48.

⁴⁴ Tamtéž, s. 50.

⁴⁵ Tamtéž, s. 52.

Metují, Choceň, Holice, Hlinsko, Skuteč, Opočno, Kostelec nad Orlicí a Třebechovice.⁴⁶ Za sídlo župy byl zvolen Hradec Králové a prvním starostou se stal Jaroslav Červený. Ze zmiňovaných patnácti jednot měli toho roku vlastní tělocvičnu jen v Hradci Králové a Vysokém Mýtě a Kostelci nad Orlicí. V Pardubicích se cvičilo stále v budově reálky a Holice se Skutčí v tělocvičnách obecných škol. Zbylé jednoty byly odkázány na cvičení v pronajatých většinou hostinských místnostech. Sokolské nadšence trápily nejen nedostačující prostory, ale i nedostatek náradí a samotných cvičitelů.

První společnou akcí, jež měla na svědomí Východočeská župa, byl výlet ve dnech 28. a 29. června do Ústí nad Orlicí a České Třebové.⁴⁷ Hned v létě téhož roku se také uskutečnil první župní slet v Pardubicích. Kronikář Východočeské župy se zmiňuje o tom, že téměř všechny domy byly ozdobeny prapory v národních barvách a například Zelená brána i chvojím. Rok po svém založení byla Východočeská župa největší sokolskou župou a pojímala 1758 členů.

Následující léta vývoje župy nejsou pro tuto práci zásadní, a proto raději věnuji část textu Karlu Pipichovi (1849- 1921), podle něž je východočeská župa nazývána.

Tento v mnoha směrech významný muž se narodil v Chrudimi a po otci převzal advokátní kancelář. Zasahoval do kulturního, politického a veřejného dění ve městě. Už jako student vystupoval v divadle, které se stalo jeho největší vášní, také se věnoval dramatické a literární tvorbě, a dokonce i hudbě, byl totiž dobrým klavíristou. Po příchodu do Chrudimi podnítil k obnově pěvecký a hudební spolek Slavoj, v němž působil po dlouhý čas ve funkci předsedy.⁴⁸ Jeho nejpřínosnější činností zásadní i pro tuto bakalářskou práci je však jeho aktivita v sokolském hnutí.

Karel Pippich byl cvičencem a aktivním členem chrudimského Sokola a roku 1885 se stal přímo jeho starostou.⁴⁹ Propagoval tělovýchovu žen a byl velkým obdivovatelem a následovníkem myšlenek Miroslav Tyrše a Jindřicha Fügnera. To díky němu se Chrudim může chlubit sokolskou budovou od mladých architektů Chlebečika a Rozklapila, která byla slavnostně otevřena 14. srpna 1892.⁵⁰ Za působení Karla Pipicha Sokol v Chrudimi nesmírně vzkvétal, pořádaly se maškarní plesy, různé zábavy a Sokol se tehdy ujal zatím neexistující organizované turistice, není s podivem, že se tomuto renesančnímu muži dostalo uznání.

⁴⁶ Tamtéž, s. 52.

⁴⁷ HORÁK, Otakar. *Kronika sokolské župy Východočeské Pippichovi*. s. 54

⁴⁸ BASTL, Miroslav. *Rozměrné životní dílo JuDr. Karla Pippicha: 150 výročí narození*. Chrudim: Muzeum Chrudim, 1999. s. 14. ISBN 80-902533-3-X.

⁴⁹ Tamtéž, s. 17.

⁵⁰ Tamtéž, s. 18.

Chrudimský sokolský starosta byl roku 1877 zvolen místostarostou východočeské župy a o osm let později ještě povýšil přímo na starostu východočeské župy.⁵¹

Karel Pippich byl zcela jistě pyšný, že východočeská župa byla největší ze všech mimopražských žup, jak rozlohou, tak počtem sdružených jednot, avšak právě její velká rozloha byla příčinou obav z újmy na její činnosti. Jak se dozvídáme z kroniky sokolské župy Východočeské, bylo Pippichovi několikrát doporučeno Českou obcí sokolskou (ČOS) její rozdělení, avšak předsednictvo cvičitelského sboru se k této otázce vyjádřilo v negativním slova smyslu. Ve zprávě byly však uvedeny, v případě skutečně nutného rozdělení, požadavky, jak by se k samotnému dělení mělo přistupovat. Župní cvičitelský sbor se na schůzi 21. dubna 1895 dohodl, že by se župa rozdělila na severní a jižní. Definitivně jednání ohledně rozdělení byla ukončena na valné hromadě konané 10. listopadu 1895 v Chocni.

Po založení Orlické sokolské župy zůstalo s celkovým počtem 1831 členů ve Východočeské župě dvacet následujících jednot: Brandýs nad Orlicí, Dašice, Hlinsko, Choceň, Chrast, Chrudim, Trhová Kamenice, Litomyšl, Luže, Heřmanův Městec, Moravany, Osík, Pardubice, Polička, Proseč, Skuteč, Česká Třebová, Hrochův Týnec, Ústí nad Orlicí a v poslední řadě Vysoké Mýto.⁵²

Na tehdy největší župu, s ohledem na počet sdružených jednot, zbylo čtvrté místo, největší jednotou se stala právě ta, kde působil Karel Pippich, a tou byla Chrudim.

Období první světové války se negativně podepsalo i na životě východočeských cvičenců. Sokolové byli pokládáni za nepřítel státu. I jednoty Východočeské župy uposlechly výzvy ČOS a pokud jim to bylo umožněno, pomáhaly ve prospěch veřejných zájmů, například přenášení raněných, neměli však příležitost zasáhnout do osvobozeneckých bojů. Starosta Pippich se podle informací Otakara Horáka účastnil sokolské Mafie a pracoval se sokolskými předáky na pádu monarchie, k čemuž mu pomáhaly jeho styky s četníky a tajnou policií. Sokolové ze Sloupnice, o jejíž sokolské budově se budu zmiňovat dále v práci, dodávali kupříkladu v roce 1917 a 1918 pražským členům předsednictva ČOS a členům Mafie obilí.⁵³

⁵¹ Tamtéž, s. 19.

⁵² HORÁK, Otakar. *Kronika sokolské župy Východočeské Pippichovi*. s. 98-101.

⁵³ Tamtéž, s. 198.

3.2. Sokol v Královeshradeckém kraji

V Královeshradeckém kraji vznikly celkem tři župy. První jmenují župu Orlickou, která je totiž, co se polohy týče, nejbližší župě Východočeské - Pippichově. Jak již bylo řečeno, v listopadu roku 1896 v Chocni bylo rozhodnuto o rozdělení Východočeské župy, čímž přibyla právě župa Orlická. První starosta Václav Formánek měl v počátku na starost osmnáct jednot, které byly rozděleny do tří okrsků: I. okrsek: Hradec Králové, Pražské Předměstí, Nový Hradec Králové, Kukleny, Plotičtš, Nechanice, II. okrsek: Třebechovice, Týništš, Holice, Borohrádek, Častolovice, Kostelec nad Orlicí, III. okrsek: Rychnov nad Kněžnou, Vamberk, Žamberk, Kyšperk, Jablonné, Velká Skalice.⁵⁴

Prvního župního sletu se Orlická župa dočkala roku 1897 v Kostelci nad Orlicí. O tři roky později byly uspořádány první župní závody. Těsně před válkou měla župa už třicet šest jednot a válečné období nešetřilo ani její členy. Župu čekalo zabavování archivů, prohlídky či zastavení vydávání Věstníku. Po válce, pod vedením starosty Břetislava Morávka roku 1924, měla župa přes osmdesát jednot, dvanáct vlastních tělocvičen a třicet tři letních cvičišť.⁵⁵

Župa, dnes se pyšnicí jménem Jičínská, řečena také Bergerova, vznikla roku 1899 rozdělením již existující župy Krkonošské, která tehdy sdružovala celkem šedesát pět jednot. Stalo se tak 12. března v Trutnově na svolané patnácté valné hromadě.⁵⁶ Každá z jednot se sama mohla rozhodnout, ke které z nově vzniklých žup se bude chtít přidat. Pod Jičínskou župu již od jejího počátku spadaly jednoty: Hořice, Jičín, Kopidlno, Libáň a Železnice. Prvním starostou se stal JUDr. Vojtěch Fišera a místostarostou MUDr. František Kofránek. Na ustavující valné hromadě konané 16. července 1899 v jičínské sokolovně bylo rozhodnuto pojmenovat župu po prvním náčelníkovi ČOS JUDr. Františku Čížkovi.⁵⁷ Roku 1948 je v župě 108 jednot a ty jsou rozděleny do devíti okrsků.

Muž, po němž nesla dříve župa své jméno, se narodil 15. října 1850 ve Křelině u Jičína. Již na gymnáziu byl František Čížek pokládán za nejdovednějšího a nejvytrvalejšího žáka v tělocviku.⁵⁸ Čas rád trávil jízdou na koni a šermem. V roce 1871 začal s právníckými studiemi v Praze a o dva roky později vstoupil do Sokola Pražského, kde se hned rok na to stal důsledným a přísným cvičitelem.⁵⁹ Jako advokátovi mu bylo několikrát vytýkáno, že se

⁵⁴ MUŽÍK, Rostislav. Almanach ke 100. výročí Sokolské župy Orlické. Hradec Králové, 1995, s. 8.

⁵⁵ MUŽÍK, Rostislav. Almanach ke 100. výročí Sokolské župy Orlické. s. 10-11.

⁵⁶ VARHANÍK, Bohuslav. *Kronika Sokolské župy Jičínské Čížkovy 1899 - 1939*. Jičín: Tiskařské družstvo z. s. s. r. o., 1939, s. 3.

⁵⁷ Tamtéž, s. 3.

⁵⁸ ŠVEHLA, Vladimír. *Památník Lepařova gymnasia v Jičíně*. Jičín: t. Šmejce a spol., 1933, s. 154.

⁵⁹ Tamtéž, s. 154.

k němu tyto aktivity nehodí, aby byl činný v Sokole, ke štěstí spolku si však takové rady mnoho nepřipouštěl. Roku 1883 byl zvolen náměstkem starosty Sokola Pražského a 24. března 1889 se při ustavení České obce sokolské stal dokonce jejím náčelníkem.⁶⁰ V té době byl už František Čížek po pádu z koně upoután na lůžko. Zemřel 24. prosince 1889 ve věku pouhých třiceti devíti let.

Pokud se vrátím k plynutí času v župě samotné, ta se dále téměř každý rok rozrůstala, v roce 1900 například do župy přibyla nově vzniklá jednota se sídlem v Miletíně a téhož roku se konalo také první veřejné župní cvičení. Jednota Libuň se zařadila do župy roku 1902 a stala se tak devátou jednotou v Jičínské Čížkově župě. Roku 1902 jednota pořádala svůj první župní slet, který byl uskutečněn v Hořicích. Jako program závodů byl navržen řád čtvrtého Sletu všesokolského.⁶¹ Na květnové schůzi roku 1903 se jednalo o návrhu zavedení měsíčních výkazů, podle nichž by každý náčelník měl každý měsíc zasílat předsednictvu přehled jeho činnosti, aby tak tedy došlo k lepší kontrole jednotlivých jednot.⁶² Vlastní župní věstník začali zdejší sokolové vydávat až roku 1905.

Rok 1914 byl pro župu kritický nejen pro začátek války, ale zejména kvůli smrti prvního župního starosty Vojtěcha Fišera, kterého vyprovázeli na odpočinek i jeho nástupce Josef Matějka.⁶³ Následující léta zažívali jičínské sokolové, ostatně jako všichni členové spolku, těžké chvíle, pronásledování zdejších členů měl na svědomí zejména novopacký okresní hejtman Kozlanský.⁶⁴

Takřka ihned po válce se zdejší sokolský život rychle nastartoval, konaly se časté výlety, veřejná cvičení a do župy byly přijaty jednoty Březovice, Butoves, Holovousy a Újezd Podhorní. V meziválečném období byla snad jedinou smutnou sokolskou událostí v Jičíně smrt župního starosty Josefa Matějky, který se o župu v těžkých válečných časech dobře staral. Těsně před druhou světovou válkou se jednota mohla chlubit padesáti čtyřmi jednotami.

Dnes původně Čížkova župa nese jiné jméno než ve svém počátku. Přídomek Bergerova získala po župním náčelníku Josefu Bergerovi, který byl umučen v květnu roku 1942 v koncentračním táboře v Osvětimi.

Župa Podkrkonošská - Jiráskova vznikla na ustavující schůzi 4. října 1885 v České Skalici a mohla se tehdy pyšnit pouze osmi jednotami (Dobruška, Dvůr Králové, Hronov,

⁶⁰ Tamtéž, s. 155..

⁶¹ SOA Zámorsk, Sokolská župa Jičínská - Čížkova Jičín, inv. č. 1, kniha č. 1, Zápisy ze schůzí 1899-1908, s. 18-19.

⁶² SOA Zámorsk, Sokolská župa Jičínská - Čížkova Jičín, inv. č. 1, kniha č. 1, Zápisy ze schůzí 1899-1908, s. 35.

⁶³ VARHANÍK, Bohuslav. *Kronika Sokolské župy Jičínské Čížkovy 1899 - 1939*. s. 11.

⁶⁴ Tamtéž, s. 12.

Jaroměř, Červený Kostelec, Náchod, Česká Skalice a Úpice).⁶⁵ Svě jméno dostala na počest slavného Aloise Jiráska, který se narodil v Hronově. Jednota v Jaroměři, založená roku 1862, byla první sokolskou jednotou na českém venkově. Starostou byl zvolen pan Baudyš z Jaroměře. Následující léta narůstal jak počet členů tak i jednot. Roku 1901 je na schůzi zaznamenáno dvacet tři jednot s šedesáti osmi členy.⁶⁶ Tento rok byla také župa přejmenována právě na Jiráskova sokolská župa Podkrkonošská.

V červnu roku 1947 se v Trutnově konal slet župy, z něhož se zachoval velmi podrobný program a pokyny k události, odhalující jak takové sokolské akce župy Podkrkonošské - Jiráskovy vypadaly. Každý z cvičících měl zajištěnou stravu, misku a lžičku si však měl vzít z domu. Na slet byly vypraveny speciální vlaky a cvičící měli připravené ubytování v kasárnách. Samotný župní slet se skládal ze zkoušek, průvodu městem, vztyčení vlajky, projevů, cvičení všech kategorií, překážkového běhu, Československé besedy a celá slavnostní událost byla zakončena sokolskou veselící.⁶⁷ Dále o vývoji župy existuje jen velmi málo materiálů, které nejsou pro tuto práci nijak hodnotné.

⁶⁵ SOA Zámorsk, Jiráskova sokolská župa Podkrkonošská Náchod, inv. č. 8, kniha č. 1, Kniha zápisů schůzí valných hromad a župního předsednictva 1885- 1900.

⁶⁶ SOA Zámorsk, Jiráskova sokolská župa Podkrkonošská Náchod, inv. č. 9, kart. 1, Valné hromady župy (zápisy schůzí, presenční listiny, usnesení, zprávy funkcionářů) 1901.

⁶⁷ *Památka k 55. výročí trvání jednoty a sokolského sletu župy Podkrkonošské-Jiráskovy v Trutnově: 14. a 15. června 1947.* Trutnov: Tělocvičná jednota Sokol, 1947, s. 1.

4. Sokolovna jako téma architektury

Spolek Sokol získával stále více příznivců a šířil se do měst a obcí nebyvalou rychlostí. Vznikalo mnoho jednot a v každé z nich rostla čím dál větší touha mít svůj vlastní tělocvičný chrám co nejdříve. Například ve spolkovém časopise *Sokol* roku 1872 uvádějí potřebu uskutečňovat veřejná cvičení tam, kde má jednota vybudovaný svůj vlastní stánek, jelikož dostatečné večerní osvětlení má více slavnostní charakter, než konání akce venku za denního světla.⁶⁸ V tomto snažení jednotám bránila ale finanční situace, která u naprosté většiny jednot byla velmi nelehká, proto se sokolové obraceli ke cvičení v zahradách svých členů, v sálech hostinců nebo ve školních tělocvičnách.

Prvním krokem ke stavbě sokolovny bylo zřízení Družstva pro stavbu tělocvičny a samotný výběr vyhovujícího, avšak dostupného pozemku. Následoval mnohdy dlouholetý složitý proces shánění financí. Například Třebechovice pod Orebem za tímto účelem svůj pozemek nejprve pronajímaly. S materiály a v neposlední řadě i plány sokoloven ale nebyl povětšinou žádný problém, jelikož bylo mnoho architektů, zároveň sokolů, kteří se rádi na realizaci podíleli, například František Krásný v Litomyšli nebo Vojtěch Vanický ve Sloupnici.

Na realizaci samotné stavby se podílela celá jednota. Existují i rozpisy hodin, které museli jednotliví členové odpracovat. Například v Pardubicích každý člen musel odpracovat dvacet hodin nebo se musel vykoupit⁶⁹, v Chlumci nad Cidlinou musel odpracovat dokonce o deset hodin více⁷⁰. Každý přispěl, jak mohl, jak mu jeho síly nebo zaměstnání dovolovaly. Slavnosti položení základního kamene teprve poodhalovaly budoucí slávu a život jednot, za nimiž stálo před dokončením neúnavné snažení a mnoho práce.

Stavba byla pro sokoly velkou událostí, což vyvrcholilo při slavnostech otevření tělocvičen. Takové akce byly provázeny kromě ukázek cvičení, početnými průvody, místními hudebníky i mnoha projevy, návštěvami významných osobností a někdy i pořádání župního sletu, jak bylo učiněno například ve Vysokém Mýtě. O těchto slavnostech svědčí nejen výřečné fotografie, ale také řada dochovaných programů akcí. Účastníky slavnostních ceremonií čekaly budovy mnohdy dostupné jen výstupem po monumentálních schodištích, budovy chráněné plastikami sokolů, prosvětlené obrovskými okny, zdobené sgrafity (Vysoké Mýto) nebo připomínající baziliky (Holice). Zkrátka takové objekty nešlo v dané obci

⁶⁸ TYRŠ, Miroslav. Místnost a rozestavění náradí. In *Sokol: časopis tělocvičným zájmům věnovaný* 2, 1872, s. 49-52. ISSN 0489-6718.

⁶⁹ SOKA Pardubice, Tělocvičná jednota Sokol Pardubice (I), inv. č. 11., kniha č. 11., Kronika 1863-1937. s. 453.

⁷⁰ SOKA Hradec Králové, Tělocvičná jednota Sokol Chlumec nad Cidlinou, inv. č. 79, kart. 4, Pamětní spis TJ Sokol v Chlumci nad Cidlinou vydaný k oslavě otevření Sokolovny dne 28. října 1928, s. 20.

přehlédnout. Podle Miroslava Tyrše se mělo jednat o budovy, na nichž bude znát, že slouží k veřejným důležitým účelům, budovy třeba i jednoduché, avšak úhledné, slohově čisté a přesné.⁷¹

Sokolovny nesloužily jen k tělovýchovným aktivitám, a i když srdcem budovy byla tělocvična s nářadovnou, ale velká pozornost byla věnována i prostorům, potřebných ke konání četných kulturních akcí. Často se v sokolovnách promítalo, hrálo divadlo nebo se pořádaly taneční zábavy či plesy. Vedle zmiňované tělocvičny a nářadovny, bylo součástí objektu vždy jeviště a galerie. U mnohých tělocvičen bylo také myšleno na občerstvení a v jejich prostorách vznikla restaurace. Uvnitř sokolovny se také nacházel jednoduchý byt sokolníka, který měl na starosti správu budovy. Součástí vnitřního vybavení byly v neposlední řadě i šatny cvičenců a hygienické prostory jako toalety a sprchy.

Tedy vznikající budovy určené k tělovýchovným aktivitám mohly mít interiéry bohatě zdobené malbami, štukem, plastikami či jinými oku lahodícími dekory. Uchvacující je v tomto směru zejména sokolovna ve Vysokém Mýtě odhalující malby se sokolskými motivy, dřevěný strop s hlavami sfing a plastiky na podstavcích.⁷² Zdobnost si prostory mohly dovolit, jelikož nebyly primárně určeny k míčovým hrám, jako je tomu dnes, ale zejména k prostým cvičením, cvičením na nářadí a cvičením s nářadím. V žádné sokolovně by neměly chybět alespoň fotografie krásných antických těl, nápisy v podobě rázných sokolských hesel a obrazy pouze se sokolskou tematikou.⁷³ Co se týče vnitřního vybavení tělocvičen jako takových, v periodiku *Stavba* je důsledně rozebíráno zejména osvětlení, to by mělo být přímé, aby nářadí neztratilo svou plasticitu a cvičenci tak mohli správně odhadovat vzdálenosti, dále rozebíraná podlaha je brána jako nářadí a tudíž by také měla být volena velmi opatrně.⁷⁴

Sokolské stavby vznikaly v době vzrůstajícího nacionálního cítění a tomu byl mnohdy uzpůsobený i velkoryse pojatý projekt stavby. Projekt měl dát tedy také najevo, jaké budovy jsou čeští cvičenci schopni realizovat. Spolek Sokol patřil mezi nejpopulárnější spolky své doby a měl opravdu úctyhodný počet členů. Se svou bohatou základnou obdivovatelů mohl tedy realizovat obdivuhodné stavby, na nichž se často podíleli i významní architekti. Některá jména architektů se v této souvislosti objevovala velice často.

⁷¹ TYRŠ, Miroslav. *O sokolské idej*. s. 199.

⁷² *Sokol, síla tradice* [seriál], díl 2, Architektura: Sokolovna ve Vysokém Mýtě. TV, Čt24, 2012.
URL: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10406331335-sokol-sila-tradice/212471290470020/>

⁷³ TYRŠ, Miroslav. *O sokolské idej*. s. 200.

⁷⁴ STRÍBRNÝ, Vladimír. Nové vlivy ve stavbě škol. In *Stavba: měsíčník pro stavební umění*. 9,1931, s. 146. ISSN 0231-858x. Článek je věnovaný školním tělocvičnám, ale jejich stavební zásady jsou stejně platné i pro tělocvičny sokolské. Jako ideální podlaha je doporučováno linoleum popřípadě guma a to zejména kvůli snadnému čištění.

„Sokolským architektem“ byl bezesporu František Krásný (1865-1947), který mezi léty 1922-1926 upravil Michnovský palác pro sokolské účely a obohatil jej o novostavbu s bazénem a tělocvičnou. Krásný cvičil ve vídeňském spolku Sokol a byl také pracovníkem stavebního odboru ČOS v Praze, díky tomuto postu projektoval údajně přes sto padesát sokoloven v Čechách, na Moravě ale i na Slovensku.⁷⁵ Ve sledovaném regionu projektoval sokolovnu v Litomyšli. Naprostá většina jednot se ale potýkala s finančními potížemi a nemohla si dovolit architektury zvučných jmen. Zejména venkovské jednoty jsou typické stavbami, na nichž se ve větší míře podíleli tamní stavitelé, stavitelské podniky a umělci.

Tyršem bylo spíše doporučováno sjednocení celkového rázu tělocvičen a to pod novorenesančním slohem, který měl být proveden spíše v jeho prvotní jednoduchosti.⁷⁶

Sokol má blízko k humanismu ke kráse těla i ducha a proto obracení se k novorenesanci na konci devatenáctého století bylo logické. Sokolovny té doby se velmi podobaly stavbám honosných divadel. Historické slohy však převážně zaujímají počátky vzniku spolku, tedy nikoli dobu, kdy by si větší množství jednot mohlo vlastní tělocvičnu finančně dovolit.⁷⁷ S pravým boomem tělocvičen je potom spojena doba po vzniku Československa. Ve dvacátém století ale dochází ke změně a estetickým ideálem se stává místo chrámu průmyslová stavba, při níž architekti následují zásady inženýrů při navrhování továren.⁷⁸ Čím více ubývá dekoru, tím více nabývá stavba na účelnosti, je více ekonomická a funkční. Podstatnou část české meziválečné architektury, dle rozboru Petra Krejčího⁷⁹, zabírá art deco⁸⁰, které na českém území vzniklo inspirací převážně předválečným kubismem, secesí a individualistickou modernou. Celý souhrn vzájemně se prolínajících a inspirujících slohů se na počátku třicátých let zklidnil nástupem funkcionalismu, k němuž se přiklonila většina českých architektů.⁸¹

Ačkoliv sokolské tělocvičny bezesporu patří mezi veřejné budovy, které byly mnohdy realizovány dle velkorysých projektů a navíc byly vybudovány skoro v každém městě, jejich reflektování v architektonických časopisech nebylo příliš časté. Kromě oznámení průběhu či

⁷⁵ VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. s. 337.

⁷⁶ TYRŠ, Miroslav. *O sokolské ideji*. s. 199.

⁷⁷ Tomuto období se věnuje dílo: WIRTH, Zdeněk a Antonín MATĚJČEK. *Česká architektura: 1800-1920*. Praha: Jan Štenc, 1922.

⁷⁸ ŠUBRTOVÁ, Anna. *Architektura sokoloven v Podkrkonošské – Jiráskově župě 1890-1938*. s. 17.

⁷⁹ KREJČÍ, Petr. Proměny české architektury dvacátých let. In *Umění & Řemesla: časopis pro lidovou výrobu a umělecká řemesla*. 1998, č. 2, s. 11-14. ISSN 0139-5815.

⁸⁰ Došlo ke vzniku národního slohu, produkovaného zejména skupinou kolem Uměleckoprůmyslové školy a družstva umělecké výroby Artěl. Jednalo se o fenomén na základě snahy o reprezentaci nově vzniklého demokratického státu. Mezi první stavby patří zejména projekty reprezentující republiku na mezinárodních výstavách.

⁸¹ Dobou přechodu moderny k funkcionalismu se zabývá Rostislav Švácha ve své knize: ŠVÁCHA, Rostislav. *Od moderny k funkcionalismu*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85605-84-8.

ukončení soutěže na projekt sokoloven se tomuto tématu mimo pár výjimek⁸² blíže nevěnuje Architektonický obzor ani Stavba.

⁸² Mezi zmíněné výjimky patří například pražské sokolovny, Tyršův dům a ve zkoumaném regionu Vysoké Mýto (viz pozn. 89), či nerealizovaný projekt pardubické sokolovny.

5. Katalog

5.1. Jičín

Husova 206

Jan Vejrych

1894- 1896

Už roku 1852 bylo zavedeno vyučování tělocviku při Jičínském c. k. gymnasiu, tehdy jako první prostor pro tuto aktivitu posloužila část zahrady, kterou ochotně k těmto účelům přenechal jičínský občan Hynek Mikenda. Přímo z doby založení Jičínského Sokola zbylo však málo písemných památek. První ustavující schůze zdejšího spolku se konala 5. listopadu 1862, na níž byl prvním starostou zvolen JUDr. Karel Klaudy.⁸³ Zpočátku se tedy ještě cvičilo na již zmiňované zahradě nebo na zahradě hostince U Svatováclavských lázní. První tělocvičnou místností však byl sál hostince V Lázních. Roku 1868 obecní zastupitelstvo dovolilo jednotě bezplatně používat tělocvičnu v nové budově školy a letní cvičiště na zahradě, kde jednota cvičila dlouhých dvacet sedm let.⁸⁴ Už od roku 1880 se uvažovalo o výstavbě sokolovny, kterou si město dopřálo až roku 1896. V roce 1883 za starosty jednoty Františka Lohaře jednota koupila staveniště pro novou sokolovnu na Holínském předměstí, kde býval hostinec U Koníčka, a uspořádala slavnost k položení základního kamene. V roce 1888 byla ujednána směna nedostatečného staveniště po hostinci U Koníčka za staveniště na Valdickém předměstí, kam převezli i onen základní kámen.⁸⁵ O dva roky poté ještě přikoupili další pozemek pro rozšíření stavby. Výbor jednoty se už v počátku dohodl, že sokolovna bude přizpůsobena divadelním počínům, což byl počátek konce této budovy jako sídla jednoty. Divadelní záměry stále převyšovaly záměry Sokola, což skončilo roku 1926 přestavbou jičínské sokolovny na Masarykovo divadlo pod vedením architekta Čenka Musila (1908-1913).

Budova byla postavena podle plánů pražského architekta Jana Vejrycha (1856- 1926), následovatele Antonína Wiehla.

⁸³ SOKA Jičín, Tělocvičná jednota Sokol Jičín, inv. č. 75, kniha č. 41, Šedesátiletí Sokola v Jičíně 1922, Pamětní spis Jičínského Sokola 1862- 1912, s. 11.

⁸⁴ ŠMEJC, Josef V. *75 let tělocvičné jednoty Sokol Jičín 1862- 1937*. Jičín: Knihtiskárna Šmejce a spol, 1937, s. 10-11.

⁸⁵ SOKA Jičín, Tělocvičná jednota Sokol Jičín, inv. č. 75, kniha č. 41, Šedesátiletí Sokola v Jičíně 1922, Pamětní spis Jičínského Sokola 1862- 1912, s. 14-15.

Jan Vejrych v letech 1874- 1880 studoval inženýrské stavitelství na české technice v Praze a v roce 1892 vyhrál konkurz na řešení nové budovy radnice v Pardubicích.⁸⁶ Realizace v Jičíně probíhala v období historických slohů, konkrétně mezi léty 1894-1896 a výsledkem byla sokolovna v novorenesančním stylu s typickými znaky a reprezentativním exteriérem. Jičínskou sokolovnu mezi umělecké památky Čech zařadil i kolektiv odborníků pod vedením Emanuela Poche.⁸⁷

Parcela, na níž sokolovna stojí, se nachází v poměrně rušné části města východně od centra. Patrová budova jednoduchého půdorysu používá obloukových oken a dodnes se pyšní vystupujícím průčelím, v patře přecházejícím do balkonu, který byl dříve ozdoben nápisem Sokol sobě, nicméně dnes pochopitelně nese název Masarykovo divadlo. Souměrnou budovu také obíhá římsa, která na čelní straně pod oběma okny přechází v balustrádu. Horní římsa je doplněna původními nápisy, které zůstaly zachovány. Na levé straně čelní fasády stojí „Ni ziak!“, na pravé straně „Ni slávu!“ a uprostřed vystupuje nápis „Dům Palackého“. Vnitřní prostory vznikly na základě návrhů tamějšího stavitele Antonína Holečka zcela bezplatně. Jako stavitel se Antonín Holeček realizoval například v roce 1897 na stavbě kasáren zemské obrany v Jičíně a následující rok na stavbě dívčí školy v Pelhřimově dle projektu Vratislava Pasovského.⁸⁸ Jednotliví členové stavebního výboru se zřejmě předháněli v tom, kdo více na výstavbu přispěje, jelikož jsou zápisy plné zpráv o darování hřebíků, koberců a jiných užitečných věcí. Po konečném vyúčtování byl zjištěn celkový náklad 64 147 Kč 04 h, z čehož necelých šest tisíc bylo vynaloženo na vnitřní zařízení.⁸⁹

5.2. Vysoké Mýto

Tyršovo náměstí 55

Josef Podhajský

1900-1902

Roku 1869 byl ve Vysokém Mýtě ustaven zvláštní výbor pro založení Sokola, který vypracoval stanovy spolku a díky jehož práci se už 13. května 1870 mohla sejít ustavující valná schůze.⁹⁰ Schůze se zúčastnilo čtyřicet občanů a prvním starostou se stal bratr Drtina. Zdejší cvičenci byli vůbec první, kteří měli ve východočeské župě svůj vlastní dům, a to

⁸⁶ VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. s. 689.

⁸⁷ POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech 1*. Praha: Academia, 1977, s. 594.

⁸⁸ VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. s. 242.

⁸⁹ SOKA Jičín, Tělocvičná jednota Sokol Jičín, inv. č. 75, kniha č. 41, Šedesátiletí Sokola v Jičíně 1922, s. 2.

⁹⁰ SOKA Pardubice, Tělocvičná jednota Sokol Pardubice (I), inv. č. 11, kniha č. 11, Kronika 1863-1937, s. 9.

v ulici Svatopluka Čecha, který ale bohužel nevyhovoval zvýšenému počtu členů, proto se začalo uvažovat o nové tělocvičně.

Nejvíce členů měl vysokomýtský sokol v roce 1870 (110 cvičenců).⁹¹ Sokolové také brzy rozhodli o stavbě nové sokolovny, bohužel ale při výběru vybavení dali přednost zahraničním firmám, za což později mezi ostatními jednotami byli odsuzováni.⁹² Tak brzkou stavbu si mohli dovolit zejména díky finančnímu daru, který své jednotě odkázal Viktor Plocek.⁹³ Slavnostní otevření sokolovny 29. června bylo spojeno s župním sletem, při kterém starosta pronášel vítací řeč z balkonu, po níž následovala první prohlídka nově vybudované sokolovny.⁹⁴

Není pochyb o tom, že jeden z nejvýraznějších sokolských chrámů, které při procházce městem nepřehlédnete, stojí právě ve Vysokém Mýtě. Autorem zdejší sokolovny se stal místní rodák, architekt Josef Podhajský (1858-1912). Stejně jako jičínská sokolovna i ta ve Vysokém Mýtě je zařazena mezi umělecké památky Čech.⁹⁵ Podhajského návrh byl i reflektován v roce 1903 v časopisu *Architektonický obzor*.⁹⁶ Po absolvování reálky v Litomyšli Podhajský absolvoval c. k. vyšší školu technickou ve Vídni a v letech 1883-1886 Akademii výtvarných umění ve Vídni.⁹⁷ Jeho tvorbu inspirovaly studijní cesty po Německu, Holandsku, Belgii a Dánsku. Josef Podhajský se nepodílel jen na vzniku zdejší sokolovny, ale navíc i sokolovny v Plzni (1896) či Jaroměři (1903). Mezi jeho další projekty patří hostinec na střelnici ve Vysokém Mýtě (1900), dům čp. 1985/II na Senovážném náměstí Nové Město pražské (1902-10903) a další práce převážně v těchto dvou lokalitách a jejich okolí. Pro výstavbu posloužila parcela v rušné části města, pár metrů od centra směrem na sever. Jednalo se o prostor bývalého klášterišťe v severozápadním nároží hradeb, proto jsou také v ohradní zdi zazděny fragmenty gotických erbů a náhrobníků z bývalého minoritského kláštera.⁹⁸

Otevření sokolovny se uskutečnilo 29. června 1902. Výsledkem celého budovatelského úsilí byla goticko-renesančně-secesní sokolovna soliterně stojící v čele trojúhelníkového náměstí překonávající okolní rodinné domy nejen rozměry, ale zejména

⁹¹ SOKA Pardubice, Tělocvičná jednota Sokol Pardubice (I), inv. č. 11, kniha č. 11, Kronika 1863-1937, s. 9.

⁹² HORÁČEK, Martin. Sokolovna ve Vysokém Mýtě. In ŠVÁCHA, Rostislav (ed). *Naprej!: česká sportovní architektura 1567-2012*. s. 80.

⁹³ *Sokol, síla tradice* [seriál], díl 2, Architektura: Sokolovna ve Vysokém Mýtě. TV, Čt24, 2012.

URL: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10406331335-sokol-sila-tradice/212471290470020/>

⁹⁴ HORÁK, Otakar. *Kronika sokolské župy Východočeské Pippichovy I*. s. 135.

⁹⁵ POCHE, Emanuel. Umělecké památky Čech 4. Praha: Academia, 197., s. 300.

⁹⁶ *Architektonický obzor: zprávy Spolku architektů a inženýrů v král. Českém 2*. Praha: Spolek architektů a inženýrů v král. Českém, 1903, s. 9. ISSN 1803-3350

⁹⁷ VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. s. 509.

⁹⁸ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku díl VIII*. Praha: Libri, 1997, s. 474. ISBN 80-85983-14-1 .

svou dekorativností.⁹⁹ Budova do svého interiéru vpouští světlo velkorysým počtem oken, dominantní je pak trojice velkých oken na průčelní stěně. Budovu zdobí sgrafita s jinak hladkou omítkou a spodní stranu střechy lemují plastiky sokolů. Rostislav Švácha o zdejší sokolovně píše: „*Z jedné strany budovu uzavírá apsida s postranními balkony, z druhé tribuna přístupná z menšího sálu v patře. Kvazichrámový ráz posilují sochy zakladatelů na evangelijní a epištolní straně apsidy, alegorické malby a také dřevěné klenutí, evokují Noemovu archu.*“¹⁰⁰ Štíty směrem k náměstí jsou zdobené sgrafity a signované A. Pospíšil a L. Srba a pravděpodobně pocházejí z doby až po první světové válce.

Unikátní sokolský chrám ve Vysokém Mýtě byl ministerstvem vnitra 13. června 2001 prohlášen kulturní památkou.¹⁰¹ Jako jedna z mála takových staveb se právě vysokomýtská dočkala své rekonstrukce, která probíhala mezi lety 2001-2002.

5.3. Polička

Tyršova 60

František Beránek

1910-1911

Stanovy poličské sokolské jednoty byly přijaty v listopadu roku 1870.¹⁰² Jako první starosta byl zvolen Martin Štěpán. Cvičení v nepříznivých podmínkách¹⁰³ místní cvičence nemotivovalo a jednota ve své činnosti začala rychle stagnovat. Roku 1873 se přestalo cvičit pravidelně a rok poté až do roku 1884 činnost spolku ustala docela.¹⁰⁴ Po novém ustavení spolku se cvičilo v hostinských místnostech panského domu, v letní tělocvičně chlapecké školy nebo v hostinci. Nově vybudovaná poličská sokolovna se poté stala sedmým sokolským stánkem ve Východočeské župě.¹⁰⁵

Budovu projektoval František Beránek. Tento architekt v roce 1900 složil stavitelskou zkoušku, ale už z roku 1893 je znám jeho soutěžní návrh sokolovny na Smíchově, po níž

⁹⁹ HORÁČEK, Martin. Sokolovna ve Vysokém Mýtě. In ŠVÁCHA, Rostislav (ed). *Naprej!: česká sportovní architektura 1567-2012*. s. 80.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ MonumNet. Internetová databáze Národního památkového ústavu[cit. 2014-05-14]. URL: <http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?IdReg=442661&oKodOk=5304&Uz=B&PrirUbytOd=03.05.1958&PrirUbytDo=15.05.2014&Limit=25>

¹⁰² Pamětní list vydaný k sletu sokolské župy východočeské o otevření tělocvičny Sokola poličského dne 23. července 1911. Polička: Tělocvičná jednota Sokol, 1911. s. 4.

¹⁰³ Zimní tělocvična byla nedostačující, strop hrozil spadnutím a ze zvlhlé půdy se šířila plíseň.

¹⁰⁴ Pamětní list vydaný k sletu sokolské župy východočeské o otevření tělocvičny Sokola poličského dne 23. července 1911. s. 8.

¹⁰⁵ SOkA Pardubice, Tělocvičná jednota Sokol Pardubice (I), inv. č. 11, kniha č. 11, Kronika 1863-1937, s. 168.

následoval projekt záložny v Hořovicích (1893) či úpravy v domě čp. 686/I v Masné ulici na Starém Městě pražském (1918).¹⁰⁶ Na tomto objektu pracovali stavitelé Josef Kreml (1861-1914) i místní rodák Matěj Vystavěl.¹⁰⁷ Josef Kreml mezi lety 1879-1885 studoval pozemní stavitelství v Praze na české technice a většinu své práce soustředil v nedaleké Litomyšli, jedná se například o realizaci dívčí školy (1905-1906) dle návrhu Bohuslava Hnídka nebo hospodářskou školu (1910) podle návrhu Františka Vlacha.¹⁰⁸

Již 29. října 1896 byly schváleny stanovy Družstva pro postavení tělocvičny Sokolu Polička¹⁰⁹, který si na otevření své sokolovny musel počkat ještě dalších patnáct let. Rok po schválení stanov jednota zakoupila pro letní cvičiště šedesát čtyři aru pozemků a dva domy, které ale roku 1908 shořely a jednota za ně dostala finanční náhradu.¹¹⁰ Po této nešťastné události nebylo kde pořádat cvičení, a tak následující rok sokolská jednota požádala architekta Františka Beránka o vypracování návrhu. První návrh byl finančně nákladný a tak jej jednota nechala doplnit stavitelem Josefem Kremlem.¹¹¹ Oslovený stavitel již na konci srpna 1909 sdělil, že je ochoten převzít podrobné vypracování plánů na základě již zhotoveného náčrtku.¹¹² Pro stavbu sokolské tělocvičny v Poličce byla vybrána parcela na kraji města, severně od centra. S úpravou staveniště se začalo 2. května roku 1910.¹¹³

Výsledkem snažení poličských sokolů byla budova vyvedená ve stylu české novorenesance, která byla dne 14. ledna 1911 otevřena sokolským večírkem a veřejným cvičením.¹¹⁴ Ovšem tato nová sokolovna působila mezi další stavbami tohoto období v Poličce¹¹⁵ těžkopádně a nemoderně.¹¹⁶

První cvičence čekal v přízemí vestibul, šatny se sociálním zařízením, byt sokolníka a dvacet metrů dlouhý a dvanáct metrů široký hlavní sál prodloužený v apsidu, která sloužila

¹⁰⁶ VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. s. 60.

¹⁰⁷ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku díl V*. Praha: Libri, 1996-2011, s. 360.

¹⁰⁸ VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. s. 340.

¹⁰⁹ SOKA Svitavy, Družstvo pro postavení tělocvičny Sokolu Polička, inv. č. 29, fasc. 1, Plány 1898-1910, Stanovy, s. 4.

¹¹⁰ Pamětní list vydaný k sletu sokolské župy východočeské o otevření tělocvičny Sokola poličského dne 23. července 1911. s. 26-27.

¹¹¹ Pamětní list vydaný k sletu sokolské župy východočeské o otevření tělocvičny Sokola poličského dne 23. července 1911. s. 27.

¹¹² SOKA Svitavy, Družstvo pro postavení tělocvičny Sokolu Polička, inv. č. 86, kart. 3, Náklady na plány a dozor 1909-1910, Dopis ze dne 31. srpna 1909.

¹¹³ SOKA Svitavy, Družstvo pro postavení tělocvičny Sokolu Polička, inv. č. 4, kart. 1, Deník o průběhu stavby 1910-1911, s. 1.

¹¹⁴ Pamětní list vydaný k sletu sokolské župy východočeské o otevření tělocvičny Sokola poličského dne 23. července 1911. s. 27.

¹¹⁵ V roce 1903 a 1907 byly novobarokně upraveny domy v Riegrově ulici číslo 23 a 24 či dům pokladníka městské spořitelny v Eimově ulici 366 (1911-1912), které přispěly svým povedeným propracováním k nemodernímu chápání zevnějšku poličské sokolovny.

¹¹⁶ ŠVÁCHA, Rostislav - JUNEK, David. *Polička: moderní architektura 1900-1950*. Polička: Městské muzeum a galerie, 2007, s. 6. ISBN 978-80-86533-04-9.

jako náhrada za nářad'ovnu.¹¹⁷ V patře nebyly opomenuty galerie, výborovna a malý sál, určený zejména pro přednášky, schůze nebo hudební zkoušky.¹¹⁸

Hmota budovy je v půli rozbita římsou, která obíhá celý objekt a v zadní části uvádí plochou střechu nad vystupujícími šatnami, ohrazenou zábradlím, která dříve nahrazovala tribuny.¹¹⁹ Římsa také opticky odděluje vodorovně členěné přízemí od hladkého patra. Průčelí je tvořeno přístavkem vynášejícím zdobný štít, oddělený druhou římsou, na jehož vrcholu se vypíná plastika sokola. Do interiéru vpouští světlo jak klasická, tak oblouková okna, často plasticky dekorovaná. Dominantu severní a jižní strany tvoří na každé straně čtveřice obloukových oken, které osvětlují hlavní tělocvičný sál. Objekt zakrývá členitá střecha doplněná jedním větracím altánkem.

V letech 1998-2008 byla provedena rozsáhlá rekonstrukce poličské sokolovny a celého sportovního areálu, který k budově spadá.

5.4. Holice

Holubova 446

Otakar Novotný

1912-1913

Dle novinového článku¹²⁰ byla tělovýchovná jednota Sokol v Holicích založena 11. prosince 1870. Veškeré záležitosti spojené se Sokolem se v začátcích konaly v sálech holických hostinců a později ve chlapecké škole.¹²¹

Již 16. ledna roku 1909 připravil starosta jednoty p. Bauš návrh smlouvy¹²², kdy městská obec Holice postupuje tělocvičné jednotě Sokol v Holicích pozemky. Jedná se o pozemky vybrané účelně pro zřízení tělocvičny, veřejného parku a hřiště pro dospělé i mládež. Ve smlouvě je uvedena cena, a to rovné tři tisíce korun. Finanční částka se nemusela platit hotově, naproti tomu byla jednota povinna zříditi na nově získaných pozemcích veřejně

¹¹⁷ Pamětní list vydaný k sletu sokolské župy východočeské o otevření tělocvičny Sokola poličského dne 23. července 1911. s. 39.

¹¹⁸ Pamětní list vydaný k sletu sokolské župy východočeské o otevření tělocvičny Sokola poličského dne 23. července 1911. s. 39.

¹¹⁹ Pamětní list vydaný k sletu sokolské župy východočeské o otevření tělocvičny Sokola poličského dne 23. července 1911. s. 39.

¹²⁰ Jedná se o informaci z příspěvku „100let Sokola Holice- 100 let holické tělovýchovy“ do novin „Zář“ dne 17. listopadu 1970.

¹²¹ SOkA Pardubice, Tělovýchovná jednota Sokol Holice, inv. č. 7, kart. 1, „Pod vlastním krovem: Almanach k otevření Sokola Holického“, Novinový článek ze 17. listopadu 1970.

¹²² SOkA Pardubice, Tělovýchovná jednota Sokol Holice, inv. č. 4, kart. 1, Návrh smlouvy ze 17. listopadu 1908.

přístupné hřiště. Dále se jednota zavazovala vybavit tělocvičnu veškerým potřebným nářadím a obec na druhé straně přislíbila, že za opotřebení zmiňovaného náradí bude každoročně přispívat obnos, který bude vždy po uplynutí roku stanoven. Pokud by došlo k situaci, že by se jednota rozešla, pozemky i budova by přešly do vlastnictví obce Holice, ale po případném založení nové tělovýchovné jednoty by jí byly tyto pozemky předány. Zároveň se jednota zavázala, že do roku 1910 postaví svou budovu, zároveň koncertní a přednáškovou síň i lidové lázně.

Na rok 1908 spadají první náčrtky budovy Sokola holického. V březnu roku 1909 tiskem informuje výbor tělocvičné jednoty Sokol v Holicích veřejnost města o tom, že pozemky spolku věnované nestačí.¹²³ Ve svém prohlášení chtěli ještě 600 m² a zbytek pozemku by si jednota propůjčila do užívání, a tak by ho měla ve vlastnictví stále obec. Jednota se v této zprávě uvoluje k tomu, že do roku 1910 postaví na spojených pozemcích svým nákladem tělocvičnu. Uvoluje se též k propůjčení hřiště školním účelům i jednotlivcům úplně zdarma. Tento dar by byl pro obec velmi výhodný¹²⁴, ale přesto se proti tomuto návrhu zvedla v městské radě opozice.¹²⁵ Hlavním představeným opozice byl JUDr. A. Vaníček, který poukazoval na stísněné obecní finance a na fakt, že už by obec nevydržela další úbytek ze svého jmění, který by nastal po darování pozemku, jehož cena se pohybuje, podle jeho odhadu, kolem patnácti tisíc korun. Následně je ve zprávě toto tvrzení vyvráceno vynásobením velikosti pozemku a tehdejší průměrné ceny pozemků.¹²⁶ Dále opozice tvrdila, že je projekt nad síly spolku. Pan JUDr. Vaníček bouřil holické sokoly tvrzením, že zdejší jednota ani nevyvíjí takovou činnost po stránce tělesného výcviku, aby jí to opravňovalo k tak nákladným akcím. Tímto však, ke své smůle, jednotě nahrál do karet, neboť holický sokol se vůči tomuto tvrzení bránil právě nedostačujícími prostory, které bylo nutné obstarat.

Jak jsem se již zmínila, první návrhy budovy spadají do roku 1908. Nejednalo se o pouhou tělocvičnu, ale zároveň o lidové lázně a o přednáškový, divadelní sál. Základní kámen stavby byl položen v srpnu roku 1912 a slavnostní otevření se konalo v srpnu roku 1913. Budova byla vystavěna na parcele číslo 1661/2 a 1636/1 v severní části města.¹²⁷ Sokolovna byla opatřena i studnou, v zadní části hřištěm, v horní části arkádou a na konci stály prodejní

¹²³ SOkA Pardubice, Tělovýchovná jednota Sokol Holice, inv. č. 4, kart. 1, „Veřejnosti města Holic“.

¹²⁴ Sice by obec darovala část svých pozemků a další část by propůjčila, ale spolek obci bez nároku náhrady postoupil značný kus svého pozemku ke zřízení ulice.

¹²⁵ V městské radě odhlasovalo darování pozemků dvacet jedna členů (a starosta), pouze dva byli proti a tři odešli před hlasováním.

¹²⁶ Cena podle tohoto výpočtu byla stanovena na 1350 korun, ale v úvahu musíme brát i to, že spolek nechtěl celý pozemek, ale jen část.

¹²⁷ SOkA Pardubice, Tělovýchovná jednota Sokol Holice, inv. č. 4, kart. 1, Návrh smlouvy ze 17. listopadu 1908.

boudy. Z celé této řady vyjmenovaných částí stavby zbylo jen pouhé torzo, stojící v příjemném malém parčíku.

Prameny se zmiňují, že v únoru roku 1914 probíhalo ve zdejší sokolovně nařízené komisionální šetření za účelem zjištění, zda nově postavená budova je vhodná k probíhání přednášek, plesů a divadel. Po prohlídce budovy komise zpracovala protokol, v němž se zachovalo přesné rozložení místností a popis technických vymožeností budovy: „*Strop vestibulu byl železobetonový, napravo byly dveře do bytu domovníka, schodiště na galerii a chodba k toaletám, ve středu stály dveře do sálu a na levé straně vchod do malého sálu výborovny. Výborovnu osvětlovalo pouze jedno okno, podlaha byla z umělého kamene a strop ze železobetonu. Hlavní sál (12 m x 20,45 m) měl po obou stranách chodby ve stejné úrovni podlahy oddělené sloupovým (výška 3 m). Výška sálu byla, ale 7,50 m. Sál osvětlovalo čtrnáct oken, podlaha byla opět z umělého kamene a strop ze železobetonu. Celou budovu obklopovala terasa. Na pravé straně bývalo nářadiště a šatna dorostu. V levé části byla šatna mužů, šatna žen a chodba k toaletám. Ventilace byla elektronická a topení je popisováno jako nízkotlakové, parou vedené po celé budově. Bezpečnosti stavitel dosáhl třemi nouzovými východy, dokonce i z šaten, mezi nimiž umístil umývárnu, kde byly vybudovány dveře ven na hřiště. Sklep býval osvětlen pouze denním světlem a stál zde kotel značky Julius Jelínek.*“¹²⁸

Jedna z nejvýraznějších budov spolku Sokol ve východních Čechách směle reprezentuje modernu. Jedná se o jednodušší budovu s postranními oddíly, která má charakter baziliky. Dodnes poutá použitím kontrastních cihel, přičemž přízemí je zhotoveno z cihel krémově světlé barvy a v patře naopak z cihel rudé barvy. Holická sokolovna je právě díky zmiňovanému reznému zdivu a vysokým oknům bez poprsníků, tedy parapetů, typickou stavbou Otakara Novotného (1880- 1959), žáka Jana Kotěry, který je autorem u nás první monumentální stavby reprezentující modernu - Muzea v Hradci Králové (1906-1912). Otakar Novotný studium pozemního stavitelství zahájil na české technice roku 1900, přičemž zřejmě studoval i na Uměleckoprůmyslové škole u zmiňovaného Jana Kotěry, v jehož ateliéru byl činný od roku 1904.¹²⁹ Následující rok již pracoval tento schopný český architekt samostatně. Své studium navíc ještě doplňoval studijními cestami po Belgii, Holandsku či Německu, které ho v mnohém inspirovaly. V Holicích přispěl dominantní vilou sokola Čěňka Zemánka (1912), která je, stejně jako holická sokolovna, kolektivem odborníků pod vedením Emanuela

¹²⁸ SOkA Pardubice, Tělovýchovná jednota Sokol Holice, inv. č. 3, kart. 1, Protokol z 21. února 1914, s. 1-3.

¹²⁹ VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. s. 455.

Poche zařazena mezi umělecké památky Čech.¹³⁰ Co se týče sokoloven, nezůstal jen u holické, ale zhotovil i svatostánek spolku v Rakovníku (1912).

K příležitosti vybudování nové holické budovy byl roku 1913 také vydán *Almanach k otevření tělocvičny Sokola v Holicích*¹³¹. Tento materiál obsahuje gratulaci k vybudování sokolovny, četné sokolské písně, fotografie plánů, ale i samotné vyjádření autora¹³² celé stavby, architekta Otakara Novotného, jenž si práci i za malého rozpočtu, u tak malé obce ovšem zcela pochopitelného, pochvaloval. Profesor doktor Drtina sokolovně píše: „*Kéž se stane Vaše Sokolovna místem pokroku, kéž v ní umlnou různé sváry, kéž vedle tělesné síly, zdatnosti a svěžesti pěstujete v ní všechny občanské ctnosti, (...) kéž Vaše Sokolovna je školou českosti, občanské rovnosti, ušlechtilé lidskosti!*“¹³³

V současné době holická sokolovna chátrá, k tělovýchovným aktivitám slouží spíše nová sportovní hala, která se nachází hned vedle sokolovny a lépe vyhovuje dnešnímu sportovnímu provozu. Holická tělocvičná sokolovna však byla pro svou unikátní architektonickou hodnotu zapsána jako památka do Ústředního seznamu kulturních památek ČR dne 3. května 1958.¹³⁴

5.5. Pardubice

Jiráskova 29

Václav Šantrůček, Antonín Mendl

1922-1923

Život pardubického Sokola se začal psát už roku 1863, kdy byly uskutečněny první kroky k jeho založení, stanovy byly schváleny o rok později, ale samotná činnost spolku je prokázána až roku 1867.¹³⁵ Prvním starostou byl zvolen starosta města Václav Bubeník. K prvním cvičením byly zdarma využívány místnosti místní reálky, ale pouze do roku 1868, a

¹³⁰ POCHE, Emanuel. Umělecké památky Čech 1. s. 394.

¹³¹ SOkA Pardubice, Tělovýchovná jednota Sokol Holice, inv. č. 7, kart. 1, „Pod vlastním krovem: Almanach k otevření Sokola Holického“.

¹³² Tamtéž, s. 34.

¹³³ SOkA Pardubice, Tělovýchovná jednota Sokol Holice, inv. č. 7, kart. 1, „Pod vlastním krovem: Almanach k otevření Sokola Holického“, s. 6.

¹³⁴ MonumNet. Internetová databáze Národního památkového ústavu[cit. 2014-05-14]. URL: <http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?IdReg=140282&oKodOk=5302&Uz=B&PrirUbytOd=03.05.1958&PrirUbytDo=15.05.2014&Limit=25>

¹³⁵ SOkA Pardubice, fond Tělocvičná jednota Sokol Pardubice (I), inv. č. 11., kniha č. 11., Kronika 1863-1937, s. 4-6.

proto už tehdy jednota podala městské radě návrh na vybudování vlastní tělocvičny.¹³⁶ Městské radě byl v květnu téhož roku předložen návrh, v němž Sokol žádal o darování stavební parcely, o odebrání většího množství akcií a o přijetí závazku, že v případě rozchodu jednoty bude parcela odevzdána nově ustavené tělovýchovné jednotě.¹³⁷ Nastalý problém vyřešilo obecní zastupitelstvo propůjčením za určitý finanční obnos jiných místností reálky. Od 1877 se mohlo cvičit na nově vybudované letní tělocvičně na Olšinkách. Sedmdesátá léta byly léta stagnace a úpadku, z nichž se jednotě podařilo dostat až díky příchodu nového cvičitele Ferdinanda Wenera.

Následující léta víc a víc vzrůstala touha po vlastní tělocvičně, ale i v Pardubicích na takovou realizaci chyběly finance, s jejichž získáváním si mělo poradit nově založené Družstvo pro postavení tělocvičny. Kromě financí dělal jednotě těžkou hlavu i výběr vhodného pozemku. Roku 1898 zažádala jednota městskou radu o poskytnutí stavebního místa pro svou tělocvičnu, ta jednotě vyhověla a pozemek jí věnovala.¹³⁸ Nově získané místo však nevyhovovalo a jednota zakoupila další pozemek. Roku 1905 byl vypsán konkurz na náčrtky sokolovny, do něhož přišlo šedesát jedna návrhů, ze kterých vyšel s první cenou Jan Brodský, architekt a stavitel z Roudnice nad Labem.¹³⁹ Z podaných návrhů nebyl však ani jeden dostatečně vyhovující a navíc se jednota potýkala s názory jiných spolků (pod vedením Spolku domácích pánu), že vlastní budovu vůbec nepotřebuje. V této době také jednotě docházelo, že i nové místo bude pro potřeby spolku nedostačující, neboť mu scházelo letní cvičiště. Stavět bylo doporučeno na parcele na Olšinkách, jejíž získání se podařilo po dlouhém čekání až roku 1912. O dva roky později se mělo začít stavět, ale tento proces nešťastně prodloužila první světová válka.

Po válce bylo Českou obcí sokolskou jednotě doporučeno, aby svěřila vypracování plánů architektům Václavu Šantrůčkovi (1893-1971) a Antonínu Mendlovi (1890-1944). Václav Šantrůček se po studiu na pražském vysokém učení technickém stal profesorem na vyšší průmyslové škole v Praze.¹⁴⁰ I Mendlova a Šantrůčkova sokolovna není kolektivem odborníků pod vedením Emanuela Poche opomenuta a ve svém díle se o ní zmiňují.¹⁴¹ Druhý z architektů byl proděkanem na české technice v Praze, kde přednášel převážně o středověké

¹³⁶ SOkA Pardubice, fond Tělocvičná jednota Sokol Pardubice (I), inv. č. 55, kart. 1, Návrh městské radě na stavbu tělocvičny 1868.

¹³⁷ SOkA Pardubice, Tělocvičná jednota Sokol Pardubice (I), inv. č. 11, kniha č. 11, Kronika 1863-1937, s. 17.

¹³⁸ Tamtéž, s. 445.

¹³⁹ Tamtéž, s. 447.

¹⁴⁰ VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. s. 638.

¹⁴¹ POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech 3*. Praha: Academia, 1977, s. 22.

architektuře, své studium doplňoval cestami po Itálii, Dánsku i Švédsku.¹⁴² Společně kromě pardubické tělocvičny vytvořili projekt divadla v Poličce (1921), projekt sokolského a osvětového domu ve Ždánicích (1922) a rodinný dům čp. 225/XV v Lopatecké ulici v Praze-Podolí (1923-1924). Jejich plán pardubické sokolovny byl schválen, ale pro vysoké náklady značně zjednodušen. Valná hromada na konci ledna 1922 konečně rozhodla, že je možno začít se stavbou.¹⁴³

Půdorysy a základy budovy byly vytyčeny na staveništi 15. dubna 1922 a na starost ji dostal pardubický stavitel Ferdinand Potůček.¹⁴⁴ V červnu 1923 se konalo slavnostní otevření sokolovny spojené s župním sletem, cvičením a závody. Pardubické sokoly čekal nabitý program. Slavnost byla zahájena spíše ve vážném duchu Smetanovou symfonickou básní *Tábor* z cyklu *Má vlast*.¹⁴⁵ Starosta jednoty při proslovu novou sokolovnu nazval „*chrámem, v němž není místo pro závist a zlobu, ale v němž bude vždy vládnout radost ze života, krása, láska, lidskost a bratrství.*“¹⁴⁶

Nadšené sokoly čekal chrám v duchu národního dekorativismu vystavěný směrem na jih od centra města, k němuž neměli daleko. Budovu s průčelím směřujícím na západ z východu obtéká řeka Chrudimka. K celkové hmotě obdélníkového půdorysu je v zadním i předním traktu z pravého i levého boku přiražena další rozšiřující část. Přední přístavek zasahuje pouze do přízemí a je širší než zadní, který zasahuje už do celé hmoty objektu. Sokolovna je přístupná po monumentálním schodišti vyčnívajícím vstupem do oblouku, krytým pomyslným cimbuřím, nad nímž se kaskádově zvedá typický vysoký trojúhelný štít. Štít prosvětlený trojicí oken je navíc ještě rozčleněný římsou a další řadou oken s další římsou, která je odskočená. Na jinak hladké fasádě kontrastují vodorovné a svislé linie s obloukem. Celou stavbu pak chrání sedlová střecha, která je korunována větracím altánkem a doplněna několika stříškami vikýřů.

Aby sokolovna mohla nadále plnohodnotně sloužit tělovýchovným a společenským účelům je momentálně v rozsáhlé rekonstrukci, s níž se započalo v roce 2013.¹⁴⁷

¹⁴² VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. s. 420.

¹⁴³ SOkA Pardubice, Tělocvičná jednotka Sokol Pardubice (I), inv. č. 11, kniha č. 11, Kronika 1863-1937, s. 452.

¹⁴⁴ SOkA Pardubice, Tělocvičná jednotka Sokol Pardubice (I), inv. č. 44, kniha č. 44, Stavební deník tělocvičny 1922. s. 1.

¹⁴⁵ SOkA Pardubice, Tělocvičná jednotka Sokol Pardubice (I), inv. č. 11, kniha č. 11, Kronika 1863-1937, s. 460.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 461.

¹⁴⁷ RŮŽIČKA, Jiří. *Sokolovny chátrají. Kromě Pardubic nemají Sokolové na opravy*. iDnes, 24 March 2013 [cit 2014-05-15].

URL: http://pardubice.idnes.cz/sokolovny-chatraji-krome-pardubic-neni-na-opravy-fb8-/pardubice-zpravy.aspx?c=A130322_1904500_pardubice-zpravy_jah

5.6. Třebechovice pod Orebem

Heldovo náměstí 574

František Beránek

1924-1925

Jednota byla založena už roku 1869, prvním starostou se stal lékárník Čeněk Macháček. Následná léta se jednotě nedařilo a dokonce nevyvíjela žádnou činnost, proto se v srpnu roku 1881 konalo „druhé založení“.¹⁴⁸ Předsedou se stal Emanuel Matějčík. V prvních letech se jednota orientovala spíše jen na společenský život a před cvičením upřednostnila výlety a společenské zábavy. Například v listopadu 1881 se jednota účastnila slavnosti svěcení školní budovy v Malém Bělči a v lednu o rok později pořádala ples.¹⁴⁹ Když ale tělocvičné ambice jednoty začaly převládat, bylo nutné zajistit prostory. Jako provizorní cvičiště posloužila zahrada u Bílých, zahrada u Matějčíků a Jarkovských a také hostinec Černý kůň. Na schůzi v březnu roku 1902 byla schválena koupě domu č.p. 252 a přilehlého pole jako prostoru pro novou tělocvičnu, který byl ale i s polem už v září 1902 výhodně prodán.¹⁵⁰ Následující léta sílila touha po vlastním svatostánku, která vyvrcholila založením Družstva pro zřízení tělocvičny Sokola v Třebechovicích pod taktovkou Rudolfa Vitouška. Ustavující schůze zmiňovaného družstva se konala v prosinci 1904 a už o rok později družstvo naléhalo na stavitele Svobodu, aby vyhotovil nákresy tělocvičny, které měly být poslány pražským stavitelům s žádostí o úsudek.¹⁵¹ Dále byl také ohledně zhotovení plánů sokolovny osloven i architekt Krásný a František Beránek, stavitel ze Smíchova.

Nakonec se i v Třebechovicích pod Orebem dočkali svého tělovýchovného chrámu, který postavili na parcele v rušnější části města na západ od centra. Pro realizaci projektu byly zvoleny plány Františka Beránka, které byly schváleny na schůzi družstva v červnu roku 1906.¹⁵²

František Beránek se stal koncesovaným architektem roku 1902, ale již roku 1893 podal soutěžní projekt sokolovny na Smíchově.¹⁵³

¹⁴⁸ SOkA Hradec Králové, Sokol - tělocvičná jednota Třebechovice pod Orebem, inv.č. 1, kniha. č. 1, Zápisy valných hromad 1881-1900, neustránkováno.

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ SOkA Hradec Králové, Sokol - tělocvičná jednota Třebechovice pod Orebem, inv.č. 2, kniha č. 2, Zápisy valných hromad 1901-1948, neustránkováno.

¹⁵¹ SOkA Hradec Králové, Družstvo pro zřízení tělocvičny Sokola v Třebechovicích pod Orebem, inv.č. 1, kniha č. 1, Zápisy ze schůzí družstva 1904-1924, neustránkováno

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. s. 455.

Objekt obdélníkového půdorysu, jehož hmota je kvádrového nečleněného charakteru, má na severní straně k ústřední části přiřazený atypický vstup vynášející balkon. Část se vstupem má v prvním podlaží k sobě navíc ještě přiřčené po obou stranách balkonky, jež jsou ozdobeny plastikou sokolů. Vstup objektu vpouští do prostoru světlo šesticí oken. Východní strana objektu není symetrická se západní, kterou zdobí čtveřice iluzorních obloukových oken s podstavci nesoucími další plastiky sokolů. Plášť budovy je čistý a bez zmiňovaných plastik ničím nenarušený.

5.7. Litomyšl

Moravská 628

František Krásný

1924-1925

Sokolská jednota v Litomyšli byla ustavena roku 1870.¹⁵⁴ Prvním starostou se stal Josef Buchtele. Nejdříve se cvičilo v prostoru střelnice a poté nakrátko i v místnostech zdejší reálky. Po prvních letech nadšení nastala stagnace jednoty následovaná obdobím, kdy se zdejší sokolové soustředili spíše na organizování výletů nebo zábav a opomíjeli tělocvičnou náplň spolku.

K vlastní sokolské budově se v Litomyšli přiblížili v prosinci roku 1894, kdy vzniklo Družstvo pro postavení vlastní tělocvičny TJ Sokol v Litomyšli.¹⁵⁵ První valná schůze družstva se konala až v květnu roku 1895 za účasti třiceti jedna členů.¹⁵⁶ Vedle toho také pracovala v tělocvičné jednotě stavební komise, jejíž zápisy ze schůzí jsou doloženy z let 1913-1914 a zároveň stavební odbor, jehož zápisy jsou zachovány z let 1923-1926.

V březnu roku 1903¹⁵⁷ se družstvo rozmýšlelo nad koupí pozemku pana Klácklera, který nakonec po dlouhých úvahách roku 1904¹⁵⁸ zakoupilo. Koupí tohoto pozemku a dřívější koupí jiné parcely samostatnou jednotou¹⁵⁹ bylo podle tehdejších představ utvořeno vhodné místo pro budoucí staveniště. O náčrtcích stavby se jednalo už na ustavující schůzi stavební

¹⁵⁴ SOkA Svitavy, Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl, inv. č. 1, kniha č. 456, Kronika (Tělocvičná jednota Sokol v Litomyšli) 1870- 1910, s. 1.

¹⁵⁵ SOkA Svitavy, Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl, inv. č. 117, kniha č. 115, Stanovy Družstva pro zřízení tělocvičny Sokola v Litomyšli 1894, s. 4.

¹⁵⁶ SOkA Svitavy, Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl, inv. č. 118, kniha č. 116, Zápisy o schůzích družstva 1895-1914, s. 2.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 57.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 69.

¹⁵⁹ Jednota sama, bez vědomí družstva, v červnu 1903 zakoupila pozemek „Hluchandu“, který sousedil s pozemkem zakoupeným družstvem.

komise v prosinci 1913¹⁶⁰, ale následující vývoj byl ovlivněn válkou, která celý sled událostí opozdila. V dubnu o deset let později bylo ke stavbě další budoucí tělocvičny Sokola hlasováním vybráno „Krausovo pole“, které bylo v rychlé době upraveno alespoň na letní cvičiště, oplocené a osázené dřevinami.¹⁶¹

Sokolovna byla realizována podle projektu již zmiňovaného Františka Krásného¹⁶², o jehož kontaktování jsou zmínky ve schůzích stavebního odboru v únoru 1924.¹⁶³

Krásný studoval ve Vídni na Akademii, kde také do roku 1920 žil a uplatňoval se jako aktivní menšinový pracovník.¹⁶⁴ Kromě mnoha sokolských budov realizoval například obchodní a obytný dům uzenáře Šimandla v Plzni (1898), statek Bedřicha Tichého tamtéž (1899), rodinný dům čp. 642 v Nuslích (1923) nebo činžovní domy na Vinohradech (1929). Stavitelem se stal podnik Vlach & Trešl.¹⁶⁵ I tato sokolovna je kolektivem odborníků pod vedením Emanuela Poche řazena mezi Umělecké památky Čech.¹⁶⁶

Slavnost k otevření nové budovy se konala v listopadu 1925.¹⁶⁷ Pro realizaci sokolovny byla zvolena parcela, která je v sevření dvou ulic, jihovýchodně od Státního zámku Litomyšl. Hmoty budovy je sama o sobě velmi členitá. K hlavnímu traktu je, při pohledu na průčelí, přiřazena z levé strany kaskádovitě se zvedající část, jejíž nejvyšší stupeň je v kontrastu se zbytkem pláště budovy. Na rozdíl od obyčejné omítky¹⁶⁸ pro něj byly zvoleny cihly. Nejnižší část kaskádovitého celku zabírající přízemí, obíhá celý levý bok budovy a skrývá krytý vstup do objektu. Oba boky objektu jsou řešeny do jisté míry souměrně, oba jsou obíhány římsou, vpouští do interiéru světlo řadou drobných oken, jsou zdobené mohutným nápisem sokolovna a v trojúhelném štítě se pyšní plastikou sokola. Střecha, jež objekt kryje je opatřena jedním větracím altánkem.

¹⁶⁰ SOkA Svitavy, Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl, inv. č. 37, kniha č. 35, Zápisy o schůzích stavební komise 1913-1916, s. 1.

¹⁶¹ SOkA Svitavy, Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl, inv. č. 38, kniha č. 36, Zápisy o schůzích stavebního odboru 1923-1926. s. 1.

¹⁶² O architektovi je řeč v kapitole Sokolovna jako téma architektury.

¹⁶³ SOkA Svitavy, Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl, inv. č. 38, kniha č. 36, Zápisy o schůzích stavebního odboru 1923-1926. s. 4. Architekt prohlédl staré plány, které shledal příliš nákladné a přislíbil zhotovit nové přizpůsobené dnešku.

¹⁶⁴ VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. s. 337.

¹⁶⁵ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku díl III*. Praha: Libri, 1997, s. 570. ISBN 80-85983-14-1 .

¹⁶⁶ POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech* 1. s. 295.

¹⁶⁷ SOkA Pardubice, Tělocvičná jednota Sokol Pardubice (I), inv. č. 11, kniha č. 11, Kronika 1863-1937, s. 29-30.

¹⁶⁸ SOkA Svitavy, Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl, inv. č. 38, kniha č. 36, Zápisy o schůzích stavebního odboru 1923-1926. s. 32. Původně byla vybrána umělá fasáda, která by ale vyšla jednotu dvakrát tak draž a tak nakonec zvolili raději zmiňovanou obyčejnou fasádu zbarvenou okrem.

Vedle holické sokolovny byla i ta v Litomyšli zapsána do seznamu Národního památkového ústavu dne 3. května 1958.¹⁶⁹

5.8. Dobruška

Tyršova 585

Ladislav Machoň

1927

Josef Ptáček ve své knize *Stodvacet let Sokola a organizované spolkové tělovýchovy v Dobrušce (1886-2006)* píše, že vznik tělovýchovného spolku v Dobrušce byl oddálen několika okolnostmi. Zdejší občané si na zřízení jednoty Sokol museli počkat zejména kvůli prohrané prusko-rakouské válce v roce 1866, která značně zasáhla svými průvodními jevy město, neboť boje probíhaly jen několik kilometrů od něj. Ovšem za mnohem větší tragédií Josef Ptáček považuje velký požár ze dne 7. října téhož roku, jenž zničil několik domů, a tím převážily starosti existenčního rázu a utlumily tak spolkový a společenský život ve městě.¹⁷⁰

Nový rozmach spolkového života nastává v období Josefa Archleba, továrníka, který pro získání podpory a přízně veřejnosti zakládal spolky, v nichž chtěl následně získat vliv.

Sokolská jednota byla pod vedením starosty Josefa Vondry v Dobrušce ustavena na valné hromadě svolané dne 24. června 1886.¹⁷¹ Členové nově vzniklé jednoty cvičili do roku 1891 v sále hostince U Slunce, poté hostinec změnil název na U Sokola. V témže roce si jednota najala od Občanské záložny sál v prvním patře domu č. 11 na náměstí, kde tedy byla zřízena už první opravdu dobře vybavená tělocvična.¹⁷² Dalším místem pro realizaci sokolských cvičení byla nová budova měšťanských škol v Dobrušce, ale i tak se stále více projevovaly tendence směřující k vybudování vlastní budovy. Roku 1896 byl dokonce založen základní fond pro stavbu sokolovny.¹⁷³

¹⁶⁹ MonumNet. Internetová databáze Národního památkového ústavu[cit. 2014-05-14]. URL: <http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?IdReg=145509&oKodOk=5303&Uz=B&PrirUbytOd=03.05.1958&PrirUbytDo=15.05.2014&Limit=25><http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?IdReg=145509&oKodOk=5303&Uz=B&PrirUbytOd=03.05.1958&PrirUbytDo=15.05.2014&Limit=25>

¹⁷⁰ PTÁČEK, Josef. *Stodvacet let sokola a organizované spolkové tělovýchovy v Dobrušce (1886- 2006)*.

Dobruška: Tělocvičná jednota Sokol: Expedice F. L. Věka, 2006, s. 10.

¹⁷¹ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Sokol- tělocvičná jednota Dobruška, sign. č. 1, kniha č. 128, kart. 27, Kniha zápisů schůzí výboru valných hromad 1886- 1892, s. 3.

¹⁷² PTÁČEK, Josef. *Stodvacet let sokola a organizované spolkové tělovýchovy v Dobrušce (1886- 2006)*. s. 14-17.

¹⁷³ Tamtéž, s. 19.

K samotné stavbě sokolské chlouby v Dobrušce došlo po usnesení valné hromady 14. března 1926. Podle informací ze zápisů Stavebního odboru sokolovny byla 25. března stavba zahájena tichou domácí slavností.¹⁷⁴ Aby mohli mít stavbu ve vlastní režii, dostal ji na starost přímo dobrušský stavitel Josef Jirsák, který dokonce souhlasil s výkonem dozoru zdarma a s poskytnutím veškerých stavebních materiálů za nákupní ceny. Pro stavbu byla zvolena parcela na okraji města orientovaná jihovýchodně od centra. K realizaci došlo na pozemku v Opočenské ulici přenechaného manželé Petříkovými. Architektem sokolovny realizované v konstruktivní moderně se stal Ladislav Machoň (1888- 1973), který studoval na české technice od roku 1906 u profesora Josefa Schulze a Josefa Fanty. V letech 1909- 1917 pracoval v ateliéru Jana Kotěry a současně podnikal studijní cesty.¹⁷⁵ Jeho další realizace se nacházejí kromě Prahy také v Pardubicích - Magistrát města Pardubic (1923), Machoňova pasáž (1924-1925) či Okresní soud (1931).

Stavba byla provedena podle plánů Jana Kotěry, které upravil jeho žák - Ladislav Machoň. Mezi umělecké památky Čech ji ve své knize zařadil i kolektiv odborníků pod vedením Emanuela Poche.¹⁷⁶ O projednávání průběhu stavby s architektem najdeme četné zprávy v knize zápisů schůzí Stavebního odboru sokolovny, jako například v květnu 1926, kdy byl na schůzi přijat návrh architekta stavby ohledně použití umělé litické žuly na schody uvnitř budovy a na postranní vchody.

Téměř každou jednotu při stavbě trápil nedostatek financí na její dokončení. Ne jinak tomu bylo i v Dobrušce, kdy už 4. září 1926 na schůzi zaznamenávají, že dochází hotové peníze a bude nutné odbor vyzvat, aby větší částku u členstva obstaral.¹⁷⁷ Ale o dva roky později doporučuje odbor správnímu výboru, aby koupil pozemek, který sousedí se sokolovnou. V říjnu roku 1926 se také jedná o požádání architekta Machoně, aby přijel stavbu zkontrolovat.

K příležitosti dokončení stavby a jejího otevření byla uspořádána velkolepá oslava, doplněná bohatým programem, která se konala konkrétně ve dnech 18., 19. a 20. června 1927. Tuto slávu zahájil slavnostní pochod „Boží bojovníci“, pěvecký kroužek Sokola a proslov předsedy stavebního odboru Františka Netíka. Následující den se odehrál slet šestého okrsku Jiráskovy sokolské župy Podkrkonošské a očekávané slavnostní otevření sokolovny následované veřejným okrskovým cvičením. Celá sláva byla završena v pondělí, kdy se

¹⁷⁴ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Sokol- tělocvičná jednota Dobruška, sign. č. 4, kniha č. 131, kart. 28, Kniha zápisů schůzí stavebního odboru sokolovny 1926-1928, nestránkováno

¹⁷⁵ VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. s. 392-393.

¹⁷⁶ POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech* 1. s. 273.

¹⁷⁷ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Sokol- tělocvičná jednota Dobruška (1886- 1940), sign. č. 4, kniha č. 131, kart. 28, Kniha zápisů schůzí stavebního odboru sokolovny 1926-1928, nestránkováno

členstvo a hosté věnovali tanečním radovánkám.¹⁷⁸ „*Sami sokolové budovu popisovali jako stavbu, která imponuje samými ladnými liniemi a účelným vnitřním rozdělením.*“¹⁷⁹ Dodnes může být Dobruška pyšná na jednoduchou elegantní budovu, jejíž hmota se kaskádovitě zvedá do terénu. Stavbu uvádí mohutné schodiště zakončené trojosým vsazeným vstupem po jehož obou stranách je trojice oken.

5.9. Chlumec nad Cidlinou

Kozelkova 26

Josef Izák

1928

Chlumecká sokolská jednota vznikla po inspiraci na prvním sokolském sletu, uspořádaném v roce 1882. Touto akcí byli především oslněni továrník Karel Frič, učitel Bohumil Josek a notář Josef Rádl, kteří na 28. říjen 1883 sezvali ustavující valnou hromadu.¹⁸⁰ Jako první prostory posloužili místnosti v měšťanské škole a zprvu se samozřejmě užívalo jen primitivního improvizovaného nářadí. Zdejší sokolové měli však těžké podmínky, museli se potýkat s nelibostí držitele hraběcího velkostatku. Bylo všeobecně známo, že Oktavián Kinský choval zášť k jakékoli formě českého emancipačního úsilí, což samozřejmě ztěžovalo zdejší sokolský život.¹⁸¹ Jako všechny jednoty, tak i ta v Chlumci nad Cidlinou se potýkala s obtížným financováním, které získávala především ze společenských akcí. Zajímavostí je, že první taková akce - šibřinková slavnost, byla přerušena kvůli epidemii neštovic.¹⁸² Chlumecká nejvyšší vrstva hovořila raději německy, s čímž se sokolové nemohli smířit a byli zde nedílnou součástí bojovníků za počestění jazyka.

I v Chlumci nad Cidlinou byly vlastní cvičební prostory dlouho jen snem cvičenců. Nejprve se cvičilo ve zmiňované škole, poté v hotelu U Jelena či v hostinci Na Radnici. Významným mezníkem byl rok 1899, kdy byla kladně vyřízena žádost ohledně propůjčení školní tělocvičny k večernímu cvičení. První potencionální pozemek pro Sokol získal chlumecký starosta Kozelka, který v letech 1911-1912 tak demonstroval tlustou čáru za svou

¹⁷⁸ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Sokol- tělocvičná jednota Dobruška (1886- 1940), sign. č. 7, kart. 28, Pozvánka na slavnost k otevření sokolovny 1927.

¹⁷⁹ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Sokol- tělocvičná jednota Dobruška, sign. č. 7, kart. 28, Pozvánka na slavnost k otevření sokolovny 1927.

¹⁸⁰ FIBIGR, Aleš. *"Sokol chlumecký": historie TJ Sokol v Chlumci nad Cidlinou*. Chlumec nad Cidlinou: A. Fibigr, 2009. (nestránkováno)

¹⁸¹ Tamtéž.

¹⁸² Tamtéž.

nevydařenou sokolskou minulostí.¹⁸³ V červenci 1913 byly schváleny stanovy Stavebního družstva „Sokol“ v Chlumci nad Cidlinou, které ale nebylo ve své činnosti příliš úspěšné a jeho schůze nebyly příliš četné.¹⁸⁴ Kvůli finančním obtížím a vypuknutí první světové války se ve stavbě otálelo.

Následoval rok 1918 a vznik Československa, kdy se Sokol proměnil v jeden ze základních státních pilířů.¹⁸⁵ V tomto období došlo ke změně původních zdejších sokolských stavebních představ a cvičenci v Chlumci nad Cidlinou už netoužili jen po skromné nevýrazné budově. Novým cílem bylo zajistit pro velkolepé plány větší pozemek. Ke štěstí sokolů roku 1925 díky pozemkové reformě město získalo kromě jiných územních zisků i pozemek bývalé cihelny.¹⁸⁶ Sokolové tak přišli k pozemku, který byl dvakrát větší než předchozí parcela. Pro budoucí sokolovnu byla nakonec vybrána parcela v příjemné části města, jihovýchodně od chlumeckého zámku Karlova Koruna. Ve výsledku bylo zastavěno 1200 m² plochy.¹⁸⁷ Návrhy na výstavbu zaslali architekti: Mann z Přelouče, Studničný z Prahy, Zima z Chlumce a rovněž i architekt Josef Izák z Chlumce.¹⁸⁸ Chlumeckým se nejvíce zamlouval návrh posledního ze jmenovaných, návrh majitele stavební firmy a parní pily.

Josef Izák se narodil 16. září 1892 v Česticích u Rychnova nad Kněžnou a svou stavitelskou kariéru zahájil roku 1918.¹⁸⁹ Jeho první realizací byl vlastní dům v Chlumci nad Cidlinou v ulici Pod Loretou (1921). Na prosincové schůzi roku 1927 se definitivně rozhodlo o umístění budovy a její orientaci do ulice.¹⁹⁰ Slavnost položení základního kamene se konala 6. května 1928 a v jejím průběhu nakonec byly položeny dva základní kameny - první od jednoty z Českého Šumperku a druhý si chlumečtí nechali vytvořit od sochaře Oldřicha Procházky.

Prvního května byla schůze chlumecké jednoty věnována právě přípravě slavnosti. Program měl začít kolem deváté hodiny koncertem, poté následovalo prodávání cihel, uvítání starostou, zápis hesel do pamětní knihy, čtení pamětního spisu a v samotném závěru se měl

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ SOKA Hradec Králové, Družstvo pro zřízení tělocvičny Sokola Chlumec nad Cidlinou, inv. č. 1, kniha. č. 1, Protokoly schůzí 1920-1928, nestránkováno

¹⁸⁵ FIBIGR, Aleš. *"Sokol chlumecký": historie TJ Sokol v Chlumci nad Cidlinou.*

¹⁸⁶ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku díl II.* Praha: Libri, 1997, s. 412. ISBN 80-85983-14-1.

¹⁸⁷ SOKA Hradec Králové, Tělocvičná jednota Sokol Chlumec nad Cidlinou, inv. č. 79, kart. 4, Pamětní spis TJ Sokol v Chlumci nad Cidlinou vydaný k oslavě otevření Sokolovny dne 28. října 1928, s. 21.

¹⁸⁸ FIBIGR, Aleš. *"Sokol chlumecký": historie TJ Sokol v Chlumci nad Cidlinou.*

¹⁸⁹ KUČA, Karel. *Chlumecko a Novobydžovsko: historie a architektonické památky Pociidliní 2.* Hradec Králové: SOPVČ, 1995, s. 434. ISBN 80-901906-1-8.

¹⁹⁰ SOKA Hradec Králové, Tělocvičná jednota Sokol Chlumec nad Cidlinou, inv. č. 5, kniha č. 5, Protokoly schůzí 1924-1940, nestránkováno.

uskutečnit dle plánu průvod.¹⁹¹ Samotná sokolovna byla jako dárek k narozeninám jednoty a také na počest výročí vzniku Československé republiky otevřena za rekordně krátkou dobu 28. října 1928.¹⁹² „Výsledkem spolupráce Josefa Izáka se spolkem Sokol byla monumentální meziválečná sokolovna, skládající se z kvadratické hlavní části s restaurací, divadelním a tanečním sálem, s galerií a z příčně situovaného podélného traktu tělocvičen v zadní části, spojeného s hlavní částí spojovacím traktem.“¹⁹³

Budova je přístupná trojosým vstupem nesoucím balkon, nad nímž v dalším patře vyčnívá římsa, opět vystřídaná trojicí oken a další římsou, která je potom zakončena monumentálním obloukovým štítem. Na sokolovně je uplatněn, pro zvýraznění její hodnoty, masivní novoklasicistní sloupový řád, pročeňující dominantní střední rizalit hlavního průčelí s lukovitě vyklenutým štítem.¹⁹⁴ Sloupový řád pak stavbu dotváří i ve zmiňovaném spojovacím traktu.

5.10. Česká Skalice

Tyršova 555

Václav Placák

1928-1929

Dne 29. června 1868 bylo rozhodnuto o založení spolku Sokol v České Skalici, ustavující valná hromada se poté konala 5. července téhož roku.¹⁹⁵ Cvičit se poprvé začalo pod vedením starosty Viléma Sedláčka. V počátcích se v létě cvičilo na zahradě pana Semeráka nebo na zahradě hostinského na Starém městě.¹⁹⁶ V zimě se využívalo prostor městské radnice a později se ke cvičení pronajímaly další prostory.

Pro zdejší sokolovnu byla zvolena parcela východně od centra města, přímo u vlakového nádraží. Autorem projektu je Václav Placák z Hradce Králové. Ve spolupráci s B. Vanišem roku 1927 soutěžili o výstavbu tělocvičny Sokola v Železném Brodě a umístili se na rozděleném druhém a třetím místě.¹⁹⁷ Velmi originálně se zhostil roku 1936 soutěže na

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² SOkA Hradec Králové, Tělocvičná jednota Sokol Chlumecko nad Cidlinou, inv. č. 38, kart. 2, Stavba a otevření sokolovny 1928, list 97.

¹⁹³ KUČA, Karel. *Chlumecko a Novobydžovsko: historie a architektonické památky Pocičliní 2.* s. 433.

¹⁹⁴ KUČA, Karel. *Chlumecko a Novobydžovsko: historie a architektonické památky Pocičliní 2.* s. 433.

¹⁹⁵ WMCOMP. Z historie Sokola Česká Skalice. *Sokolceskaskalice.cz* [online]. [cit. 2014-04-20]. URL: <http://www.sokolceskaskalice.cz/historie>

¹⁹⁶ Tamtéž.

¹⁹⁷ VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách.* s. 507.

asanaci historického jádra Hradce Králové, kdy dal svérázně najevo svou představu o moderním funkcionalistickém velkoměstě.¹⁹⁸

Skalická sokolovna se jako Tyršův maják zvedá nad vodní nádrží Rozkoš, na níž je z budovy impozantní výhled. Čistá hmota objektu je rozdělena na hlavní část, která je na východní i západní straně doplněna o vyvýšený kvádr. K západní části je navíc přičleněna patrová apsida vynášející balkon. K ústřední části je pro změnu přiřazen trojosý atypický vstup, také vynášející balkon. Hlavní blok strohé budovy je rozčleněn šesticí rozměrných, v půli přerušovaných oken, která vpouští světlo do prostoru hlavního sálu. V přízemí dvoupatrové budovy se dle plánů zednického mistra Františka Balcárka¹⁹⁹ hned po průchodu velkorysým vestibulem nacházelo předsálí, v apsidovém přístavku byt sokolníka s veškerým příslušenstvím, šatny a v levém křídle nezbytná restaurace. Další patro původně skrývalo předsálí, bufet, výborovnu, knihovnu, hlavní tělocvičný sál s jevištěm a potřebnými šatnami. Prostory vrchního patra sloužily zejména přednáškové činnosti.

Pro další užívání sokolovny bylo nutné upravit interiér, který ale i dnes slouží sportu, i když v odlišné podobě, než v dobách zakladatelů Miroslava Tyrše a Jindřicha Fügnera.

5.11. Sobotka

Tyršova 427

Oldřich Liska

1929

Touha po zřízení sokolské jednoty v Sobotce vyvrcholila roku 1869. Prvním starostou se stal obchodník František Bernard a jeho pravou rukou byl náčelník Jan Pršín, který byl pokládán za pravou duši spolku.²⁰⁰ Ke cvičení se mohlo přikročit díky daru Václava Marka, který propůjčil k sokolským aktivitám zahradu při svém hostinci „U Moskvy“. Na březnové schůzi roku 1871 se objevují první zprávy o potřebě vlastní tělocvičny. První nákresy měl podle dochovaných zpráv obstarat bratr Novák.²⁰¹

Z velkolepých plánů na stavbu vlastního stánku nakonec, pochopitelně z finančních důvodů, sešlo a zdejší sokolové se museli léta stěhovat z místa na místo. Navíc přišel rok 1875, kdy zemřel první náčelník jednoty Jan Pršín a zdejší sokolové společně s ním se

¹⁹⁸ POTŮČEK, Jakub. *Hradec Králové: architektura a urbanismus: 1895-2009*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 2009, s. 65. ISBN 978-80-86472-42-3.

¹⁹⁹ Městský úřad Česká Skalice, Odbor výstavby, spis č. p. 555.

²⁰⁰ BUREŠ, Josef. *Památník „Sokola“ robotnického 1869- 1919*. Sobotka, 1952, s. 5.

²⁰¹ Tamtéž, s. 13.

rozloučili i s životem své jednoty, kterou znovu přivedli k životu až o devět let později, kdy získali ochotného cvičitele.²⁰² Následující léta se cvičilo na zahradě U Marků a v zimním období v besední místnosti, na radnici, v hostinci Na Sále nebo v tělocvičně nově vybudované školní budovy.

Významným rokem pro jednotu byl rok 1926, kdy došlo k položení základního kamene sobotnické sokolovny. K příležitosti této slávy bylo uskutečněno veřejné cvičení třetího okrsku župy Fügnerovy.²⁰³ Obyvatelé Sobotky toužící po tělovýchovné aktivitě se dočkali své sokolovny až po třech letech, tedy roku 1929. Rok 1929 byl navíc rokem rozpuku hospodářské krize, která s sebou přinesla razantní pokles stavební aktivity, který se nejcitelněji projevil v polovině třicátých let. Hospodářská krize navíc prohloubila krizi bytovou, vedla k masovému propouštění stavebních dělníků a připravila o práci i řadu architektů.²⁰⁴

Sobotnická sokolská chloubka byla dokončena 21. července 1929 a její otevření doprovázel průvod městem a konání sletu Pojizerské župy Fügnerovy.²⁰⁵ Pro realizaci byla vybrána parcela na okraji města východně od centra. Budovu realizoval architekt Oldřich Liska (1881-1959).

Tento královehradecký architekt s odborným studiem začal na státní průmyslové škole v Praze, na které navázal studiem v Drážďanech. Praxi absolvoval ve Vídni a Praze. Mezi léty 1908-1947 působil jako městský architekt v Hradci Králové, kde se roku 1911 podílel na vypracování regulačního plánu města.²⁰⁶

Funkcionalistická sokolovna ve městě Fráni Šrámka je typická rozčleněním průčelí, jakožto jednoho z mála prvků, které narušují jinak čistý charakter stavby. Pravá část průčelí je sevřená hranolovými pilíři vyzdvihujícími se nad celou stavbu a vynášejícími plastiky sokolů. Celá tato část v každém z obou podlaží pouští do vnitřních prostor světlo trojicí oken.

²⁰² OUŘEDNÍKOVÁ, Jana. *Historie Sokola v Sobotce*. Sobotka: Středisko městské kultury, 1999, s. 6-7.

²⁰³ Tamtéž, s. 9.

²⁰⁴ ŠVÁCHA, Rostislav. *Od moderny k funkcionalismu*. s. 339.

²⁰⁵ OUŘEDNÍKOVÁ, Jana. *Historie Sokola v Sobotce*. s. 9.

²⁰⁶ VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. s. 373.

5.12. Sloupnice

Dolní Sloupnice 81

Vojtěch Vanický

1926- 1930

Založení zdejší jednoty Sokol spadá k roku 1909.²⁰⁷ Mezi celou řadou členů byl i mimořádně nadaný Vojtěch Vanický, který o několik let později Sloupnici dopomohl k vlastní budově Sokola.

Autorem projektu sloupnického skvostu se stal již zmiňovaný místní rodák Vojtěch Vanický (1898-1983). Architekt, který nejprve studoval na státní průmyslové škole v Brně a poté pokračoval studiem na pražské Akademii na speciálce profesora Jana Kotěry.²⁰⁸ Mnoho z Vanického práce je možno obdivovat v České Třebové, například budovu chlapecké školy v Habrmanově ulici (1929) nebo bytový dům v Masarykově ulici (1929). První architektonické výkresy z hlediska vysokých stavebních nákladů nevyhovovaly, avšak díky jejich odmítnutí měl Vanický možnost projekt zdokonalit tak, že vznikla stavba, která je pro svou dobu zcela charakteristická.²⁰⁹ Vanický se účastnil řady studijních cest, z nichž si odvezl převážně inspiraci soudobou holandskou architekturou.

Slavnost otevření nového sokolského stánku provázelo krásné počasí. První den v podvečer byla uspořádána akademie, plná řady proslovů a následující den před veřejným cvičením procházel mohutný průvod o 1134 osobách Horní a Dolní Sloupnicí.²¹⁰ Nezbytností průvodu byla zastávka u nové sokolské budovy, která v té době musela působit ještě více monumentálně než dnes. Dominanta malé vsi se zvedá z terénu na parcele ve svahu přibližně dva kilometry od obecního úřadu směrem na západ. Typické pro tento objekt je právě jeho umístění a využití terénu. Stavba se jakoby v celé své kráse vyvyšuje nad okolí a hlásá do kraje Tyršovy sokolské představy a ideály. Využití parcely, která je zasazena ve svahu, je o to zajímavější, že umožňuje napojení venkovního cvičiště. Ke kvádrovitě hmotě stavby je v přední části přiražena část s bytem sokolníka, která vynáší vzhůru decentní balkonek, jenž se objevuje i na samotné přiražené části. Hlavní část budovy je z červených cihel a je tak zřetelně opticky odlišena od části s bytem sokolníka, jejíž plášť je hladce omítnutý. Pod červeným zdivem se skrývá hlavní sál, jeviště a galerie. Světlo je do sokolovny vpouštěno

²⁰⁷ SOkA Pardubice, Tělocvičná jednota Sokol Pardubice (I), inv. č. 11, kniha č. 11, Kronika 1863-1937, s. 160.

²⁰⁸ VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. s. 686.

²⁰⁹ MERTOŮVÁ, Martina. Sokolovna ve Sloupnici. In ŠVÁCHA, Rostislav (ed). *Naprej!: česká sportovní architektura 1567-2012*. s. 142.

²¹⁰ HORÁK, Otakar. *Kronika sokolské župy Východočeské Pippichovy II*. s. 62.

v průčelí ústřední budovy velkoryse třemi řadami oken, přičemž každá z řad je navíc rozdělena římsou. Nápis „Sokol“ v pravém horním rohu objektu dává všem na vědomí, že právě tento spolek je nespornou chloubou Sloupnice.

5.13. Lázně Bohdaneč

Dr. Tyrše 262

Oldřich Šmída

1929-1930

První výborová schůze Sokola se v Bohdanči konala 24. října 1904.²¹¹ Starostou jednoty se tehdy stal Václav Polák. Jako u mnoha jiných jednot se i tady cvičilo nejdříve ve školní tělocvičně. Ani ne o deset let později se začalo uvažovat o stavbě vlastní sokolské budovy. Původně se uvažovalo o Pernštýnské ulici, kde stála stará kasárna, protože ale parcela zcela nevyhovovala, byla prodána a místo ní bohदानečtí zakoupili zahradu, kde stavba nakonec byla realizována.

Dne 20. února 1927 se jednota o kousek přiblížila svému snu o vybudování vlastního sokolského chrámu, když byl zřízen zvláštní stavební odbor, který měl tuto otázku na starosti.²¹² Následovalo neúnavné navštěvování bohदानečských občanů s kasičkou na příspěvky a shánění dalších různých výpomocí a řemeslníků. Ihned na květnové schůzi stavební komise roku 1927 bylo rozhodnuto provádět propagaci sokolovny i v novinách.²¹³

Návrhy sokolovny vypracoval architekt Oldřich Šmída (1898-1984) z Rychnova nad Kněžnou, který nejdříve studoval průmyslovou školu v Jaroměři a poté nastoupil k profesoru Josefu Gočárovi na pražskou Akademii.²¹⁴ Mezi jeho další práce patří projekt úřední budovy v Rychnově nad Kněžnou (1929) či nástavba dalšího patra na budovu někdejšího okresního úřadu tamtéž (1932). Stavba sokolovny byla zadána stavitelské firmě Kratochvíl a Veselý sídlící v Pardubicích. Pro realizaci byla zvolena parcela v okrajové části města jihozápadně od centra. Po prvním vytyčení půdorysu kolíky byla plocha shledána příliš malou a tak došlo

²¹¹ SOkA Pardubice, Sokol - tělocvičná jednota Lázně Bohdaneč, inv. č. 2, kniha 2, Zápisy z výborových schůzí 1904-1908, (nestránkováno)

²¹² SOkA Pardubice, Sokol - tělocvičná jednota Lázně Bohdaneč, inv. č. 14, kniha 14, Kniha zápisů ze schůzí stavební komise. (nestránkováno)

²¹³ SOkA Pardubice, Sokol - tělocvičná jednota Lázně Bohdaneč, inv. č. 14, kniha 14, Kniha zápisů ze schůzí stavební komise 1927-1930, (nestránkováno)

²¹⁴ VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha: Academia, 2004, s. 645. ISBN 80-200-0969-8.

k rozšíření zadní linie až na hranici pozemku.²¹⁵ Do sokolského dění se zapojila 13. července 1930 veřejným cvičením, které pro prudký déšť nemělo takovou účast, jakou by si sokolovna zasloužila.²¹⁶ Slavnostní průvod, kterého se zúčastnilo přes sedm set osob, probíhal při vyhrávání trubačů z Přelouče, za ním následovaly projevy starosty a očekávané veřejné cvičení.

Při otevření vstupních dveří čekalo návštěvníky přízemí s bytem sokolníka, šatny, kuchyně, vestibul, hlavní vchod, sál, postranní galerie, jeviště, šatny a místo pro orchestr; v prvním patře poté klubové místnosti, postranní galerie, jeviště, balkon, biograf a zadní šatny. Dnešní podoba objektu neodpovídá projektu architekta Oldřicha Šmídy, ale rekonstrukci dokončené roku 1974. Patrová budova obdélníkového půdorysu má průčelí s vystupující vstupem, vynášejícím skromný balkon, dostupné po minimalistickém schodišti. Průčelí vpouští do interiéru světlo po stranách vždy čtveřicí souměrných oken a vystupující část trojicí oken v patře a šesti menšími okny v přízemí. Východní strana budovy byla kdysi narušena trojosou vsazenou terasou, uváděnou dvojicí jednoduchých sloupů. Dnes je o tento prvek už budova ochuzena a naopak je k ní na oné východní straně přistavěna vystupující část. Celou stavbu korunuje rovná železobetonová střecha, tak jak ji navrhoval Oldřich Šmída, i když v květnu roku 1927 o jejích kvalitách musel své objednavatele přesvědčovat.²¹⁷

5.14. Náchod

Tyršova 207

Milan Babuška

1928- 1930

Tělocvičná jednota Sokol v Náchodě vznikla 18. června 1869, je tedy také jednou z našich nejstarších jednot.²¹⁸ Starostou byl zvolen Gustav Malat. I v Náchodě se užívalo místností reálky, které ale nevyhovovaly. Už od roku 1886 usiloval náchodský sokol o výstavbu vlastní tělocvičny. Družstvo pro stavbu tělocvičny Sokola v Náchodě uspořádalo

²¹⁵ SOkA Pardubice, Sokol - tělocvičná jednota Lázně Bohdaneč, inv. č. 14, kniha 14, Kniha zápisů ze schůzí stavební komise 1927-1930, (nestránkováno)

²¹⁶ HORÁK, Otakar. *Kronika sokolské župy Východočeské Pippichovy II*. Litomyšl: Knihtiskárna V. Augusty, 1938, s. 62.

²¹⁷ SOkA Pardubice, Sokol - tělocvičná jednota Lázně Bohdaneč, inv. č. 56, kart. 7, Korespondence vedení jednoty - výběr (v tom viz stavba sokolovny v letech 1927-1930, jednání s architektem Oldřichem Šmídou, ofertní řízení) 1910-1946.

²¹⁸ SOkA Náchod, Sokol- tělocvičná jednota Náchod, inv. č. 3, kniha č. 3, Zápisy ze schůzí výboru 1869-1877, (nestránkováno)

ustavující valnou hromadu 27. dubna 1904, na níž se řešila nejen potřeba tělocvičny, ale zároveň domu s vhodnými vedlejšími místnostmi.²¹⁹ Slavnostní otevření náchodské sokolské tělocvičny se konalo tři dny, od 15. do 17. srpna 1930. Součástí slavností bylo divadelní představení, lampionový průvod, tradiční proslovy, koncert a ohňostroj završený osvětlením nové náchodské chlouby, v níž se večer konala veselice.²²⁰

Náchodskou dvoupodlažní sokolovnu ve stylu emocionálního funkcionalismu, která stojí v rušné části města jihozápadně od centra, má na svědomí jeden z nejaktivnějších meziválečných architektů, architekt Milan Babuška (1884-1953). Tento pražský projektant studoval architekturu na české technice od roku 1903. Určitý čas působil jako profesor na průmyslové škole v Jaroměři, poté na pražské vyšší průmyslové škole a zvláště v meziválečném období obesílal nekonečnou řadu soutěží.²²¹ V Náchodě projektoval kromě sokolské tělocvičny ještě budovu pošty (1931). Mezi jeho další práce patří například přestavba kina Perštýn v čp. 351/I na Starém Městě pražském (1921), gymnasium v Rychnově nad Kněžnou (1922-1924) či budova školy v Hevlíně u Znojma (1927).²²² V květnu roku 1927 architekt jednotě poslal celkem šedesát čtyři nákresů s dotazem, komu bude stavba svěřena.²²³ K příležitosti stavby sokolského paláce bylo započato se psaním stavebního deníku, který je ale zachován jen od 2. do 10. května 1929 a pojednává vesměs pouze o počtu najatých dělníků.

Levá část dominantního průčelí je odskočená a na rozdíl od pravé části, která je ve všech podlažích prosvětlená řadou šesti oken, má levá část téměř klidný, nijak nečleněný charakter zdobený nápisem Sokol. Právě téměř hladká levá průčelní stěna je v přízemí zdobené bronzovou pamětní deskou na paměť místním padlým legionářům a sokolům. Jedná se o dílo sochaře Jaroslav Horejce, zhotovené roku 1921 ve stylu art deco.²²⁴ Levá část sokolovny s půdorysem ve tvaru písmene T potom vpouští do budovy světlo zřepředu do oblouku proskleným schodištěm a v zadní části čtveřicí velkých oken, celá tato část tedy působí kontrastně oproti zmiňovanému průčelí.

²¹⁹ SOkA Náchod, Družstvo pro stavbu tělocvičny "Sokola" Náchod, Zápisník valných hromad a schůzí výborových, fond není zpracovaný

²²⁰ SOkA Náchod, Sokol- tělocvičná jednota Náchod (1869- 1949), inv. č. 96, kart. 4, Slavnostní otevření náchodské sokolovny 1930, Pozvánka.

²²¹ VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. s. 35-36.

²²² Tamtéž, s. 36.

²²³ SOkA Náchod, Sokol- tělocvičná jednota Náchod (1869- 1949), inv. č. 93, kart. 4, Plány sokolovny 1927.

²²⁴ SKALICKÝ, Alexandr st. *Náchod: soupis a popis památek*. Náchod: Státní oblastní archiv, 2003, s. 40. ISBN 80-86676-03-X.

Náchodská sokolovna byla ministerstvem kultury pro svou funkcionalistickou architekturu 14. října 2004 prohlášena kulturní památkou.²²⁵

5.15. Hradec Králové

Eliščino nábřeží 777

Milan Babuška

1929-1930

I v samém srdci královéhradeckého kraje vznikla sokolská jednota. Už v roce 1865 se scházeli městský kontrolor Adolf Preittenberg, Václav Petříček a Moric Lhotský, kteří usilovali o Sokol ve svém rodném městě.²²⁶ Počet mužů toužících po pěstování zdravé sokolské postavy po vzoru Miroslava Tyrše se neustále zvyšoval a za krátko se jejich představa začala skutečně realizovat. Svého snu se dočkali v lednu roku 1866, kdy byla v hlavní královéhradecké škole uspořádána ustavující valná hromada, na které byl zvolen prvním starostou Václav F. Červený.²²⁷

V počátcích téměř každé sokolské jednoty činilo starosti shánění vhodného místa ke konání tělocvičných aktivit, zejména v zimním období, nejinak tomu bylo i v Hradci Králové. Teprve v roce 1868 se po usilovné práci členů podařilo obstatat střelnici v dnešních Jiráskových sadech, která po úpravě sloužila místo zimní tělocvičny.²²⁸ Později nouzi o vhodné cvičební prostory, jako u většiny měst, vyřešila tělocvična reálky, která ale zcela neutlumila touhu po vlastní sokolské tělocvičně. Následující léta byla tedy věnována sháněním financí a materiálů na stavbu vlastního svatostánku. K realizaci se jednota blíže přiblížila roku 1882, kdy byla podána žádost na přestavbu sladovny, jež se roku 1884 proměnila v první vlastní tělocvičnu.²²⁹ Místnosti tělocvičny však nebyly příliš vhodné a přestali spolku vyhovovat.

²²⁵ MonumNet. Internetová databáze Národního památkového ústavu[cit. 2014-05-14]. URL: <http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?IdReg=926670045&oKodOk=5203&Uz=B&PriUbyOd=03.05.1958&PriUbyDo=15.05.2014&Limit=25>

²²⁶ SOkA Hradec Králové, Sokol - tělocvičná jednota Hradec Králové, inv. č. 4, kart. 1, Výroční a jednatelské zprávy /tisky 1882-1947, V upomínku věrným bratřím a sestrám, přítomným dne 5. února 1941 valné hromadě v 75. roce života tělocvičné jednoty Sokol Hradec Králové, nestránkováno.

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ SOkA Hradec Králové, Sokol - tělocvičná jednota Hradec Králové, inv. č. 4, kart. 1, Výroční a jednatelské zprávy /tisky 1882-1947, V upomínku věrným bratřím a sestrám, přítomným dne 5. února 1941 valné hromadě v 75. roce života tělocvičné jednoty Sokol Hradec Králové, nestránkováno.

Dne 31. května 1901 byly schváleny stanovy Družstvu pro stavbu nové tělocvičny Sokola v Hradci Králové, které mělo sloužit ke shánění finančních prostředků na stavbu nové sokolské budovy.²³⁰ Ustavené družstvo pro stavbu tělocvičny Sokola uvážilo vzniklé nedostatky a vytyčilo si úkol vybudovat tělocvičnu novou, vyhovující, důstojnou a zároveň moderní.²³¹ Ve výroční zprávě z roku 1909 družstvo zdůraznilo nedostatečnost prostor dosavadní tělocvičny a vyjádřilo vroucné přání na možnost spojení oslavy padesátiletého trvání jednoty s oslavou položení základního kamene nové sokolské budovy.²³² Koncem roku 1921 vypsalo družstvo soutěž na projekt biografu, tělocvičny a stadionu, které se zúčastnilo celkem devatenáct architektů.²³³ Mezi požadavky na úspěšný projekt byla v podmínkách soutěže uváděna nutnost harmonického souladu se sousední muzejní budovou²³⁴, praktické účelné vnitřní řešení budovy a monumentální vnější řešení budovy.²³⁵ Ze soutěže vyšel vítězně autor výše zmíněné náhodské sokolovny architekt Milan Babuška. Druhá cena byla spojena s cenou třetí a rovným dílem věnována také v textu zmíněným architektům²³⁶, Oldřichu Liskovi a Otakaru Novotnému.²³⁷ Stavitelem budovy se stal J. Trnka z nedaleké Jaroměře.

Dne 28. října 1930 se konalo již dlouhá léta očekávané slavnostní otevření moderní sokolovny, která, jak je již zmíněno výše, byla součástí objektu, skrývajících dále ještě kino a restauraci. Pro své provedení nebyla ani královehradecká sokolovna opomenuta v díle *Umělecké památky Čech*.²³⁸

Budova sokolské tělocvičny v Hradci Králové se nachází na břehu řeky Labe severozápadně od nedalekého centra města mezi budovou Městských lázní a budovou zmíněného Muzea východních Čech v Hradci Králové. Celý funkcionalisticky provedený objekt, krytý rovnou střechou, má půdorys ve tvaru písmene „U“, k němuž je na jižní straně

²³⁰ SOKA Hradec Králové, Sokol - tělocvičná jednota Hradec Králové, inv. č. 9, kart. 1, Družstvo pro postavení tělocvičny Sokola, stanovy, činnost 1901-1931, Stanovy družstva pro stavbu tělocvičny Sokola v Hradci Králové, s. 5.

²³¹ SOKA Hradec Králové, Sokol - tělocvičná jednota Hradec Králové, inv. č. 9, kart. 1, Družstvo pro postavení tělocvičny Sokola, stanovy, činnost 1901-1931, list 2.

²³² SOKA Hradec Králové, Sokol - tělocvičná jednota Hradec Králové, inv. č. 9, kart. 1, Družstvo pro postavení tělocvičny Sokola, stanovy, činnost 1901-1931, list 8. Jak vyplývá z následujícího textu, tak se přání vyplnit nepodařilo.

²³³ POTŮČEK, Jakub. *Hradec Králové: Architektura a urbanismus: 1895-2009*. s. 83

²³⁴ Jedná se o jednu z nejvýraznějších budov ve městě, tedy o budovu Muzea východních Čech v Hradci Králové, postavenou dle plánů Jana Kotěry (1871-1923) ve stylu individualistické moderny mezi léty 1909-1912.

²³⁵ SOKA Hradec Králové, Sokol - tělocvičná jednota Hradec Králové, inv. č. 10, kart. 1, Nová sokolovna v Hradci Králové - předběžné řízení 1922-1928, s. 1.

²³⁶ Architekt Oldřich Liska byl zmiňován jako autor sokolovny v Sobotce a Otakar Novotný jako autor sokolovny v Holicích.

²³⁷ POTŮČEK, Jakub. *Hradec Králové: Architektura a urbanismus: 1895-2009*. s. 83.

²³⁸ POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech* 1. s. 460.

přiražen trakt s hlavním tělocvičným sálem. Část věnovaná tělocvičným aktivitám je minimalisticky přístupná ze suterénu. Celková hmota této části je klidná a rozbitá pouze celistvě proskleným pásem, velkoryse osvětlujícím vnitřní prostory, který přechází až za roh objektu a vystupuje z cihlové podezdívky, která s ním úmyslně kontrastuje. Prosklený dominantní pás nahrazující okna se také v podobném provedení objevil právě u náhodské sokolovny, kde ve svislé podobě supluje okna v prostoru bočního schodiště.

Rozsáhlejší část objektu je složena z obdélníkové ústředí části sevřené z obou stran symetricky provedenými vyššími bloky se vstupy, přístupnými po monumentálních schodištích, které jsou kryté stříškou. Sevřená ústřední část je prosvětlena devaterem vysokých oken. Dnes slouží tyto prostory restauraci, královéhradecké filharmonii a zároveň bance.

6. Umělecko-historické zhodnocení

Před první světovou válkou si vlastní tělocvičnu stihli postavit z uvedených sokolských jednot pouze v Jičíně, Vysokém Mýtě, Poličce a Holicích, tedy celkem ve čtyřech z patnácti jednot. Převážná část sokolských tělocvičen vznikla v meziválečném období.

Dne 28. října 1918 vznikla Československá republika, která byla až do podepsání mnichovské dohody 30. září 1938 nejdemokratičtějším středoevropským státem. Nejvíce hlasů v parlamentních volbách získávala sociální demokracie a hlavní politickou osobností byl prezident Tomáš Garrigue Masaryk. Během let však stále sílil vliv pravicové politiky, která vytlačila radikální levici a držela si převahu až do konce druhé světové války. Pro kulturu meziválečné Československé republiky a to architekturu nevyjímaje, bylo typické, že mnoho začínajících umělců přálo programu československé komunistické strany, založené v roce 1921.²³⁹

Dle sčítání v roce 1921 žilo v Československu více jak třináct milionů obyvatel, z nichž se necelých devět milionů hlásilo k československé národnosti a přes tři miliony k národnosti německé. Soužití těchto skupin nebylo jednoduché. Rostoucí nacionální uvědomění Čechoslováků se projevovalo právě i stavbou sokolských budov, která byla i proto pojata velmi svědomitě a jejich umělecká hodnota je mnohdy neopomenutelná. Do života prvorepublikového období zkrátka neodmyslitelně patřilo i budování sokoloven.

Ze zkoumaného regionu Národní památkový ústav mezi nemovité památky řadí hned čtyři sokolovny, a to Vysoké Mýto, Holice, Litomyšl, Náchod. Obecně se o architektuře sokoloven například zmiňuje ve své publikaci²⁴⁰ i architekt, teoretik a publicista Jan Emil Koula.

²³⁹ ŠVÁCHA, Rostislav. *Od moderny k funkcionalismu*. s. 161.

²⁴⁰ KOULA, Jan Emil. *Nová česká architektura a její vývoj ve XX. století*. s. 170.

7. Závěr

Dochovaných a celistvých pramenů se k jednotlivým sokolským tělocvičnám zachovalo méně než by si badatelé přáli, ale i tak se z dochovaných informací podařilo sestavit alespoň přibližný obraz o průběhu stavby a architektonickém pojetí těch nejdůležitějších sokolských staveb ve východních Čechách.

Jako problematické z hlediska bádání hodnotím sokolovny ve Vysokém Mýtě, České Skalici a Sloupnici, jejichž archivní fondy nejsou zpracovány a materiálů není mnoho, zároveň však pro svou unikátní architektonickou hodnotu nemohou být v textu opomenuty. Naopak velký prostor je v bakalářské práci věnován sokolovně v Holicích, kterou osobně považuji za nejvýraznější sokolskou architekturu ve sledovaném regionu a jejíž archivní fond mohl také umožnit rozsáhlejší bádání. Mezi sokolovnami jsou v textu i některé, jejichž architektonické pojetí není sice tolik významné, ale jejich zařazení bylo zvoleno pro možnost porovnání usilovné práce jednot, majících jen velmi omezený finanční rozpočet, s jednotami, které mohly o vytvoření projektu požádat i přední architektky své doby.

Projekty sokoloven ve východních Čechách byly vytvářeny dle ideálů historických slohů, moderny, národního dekorativismu, purismu a v neposlední řadě funkcionalismu, který v jejich slohovém výrazu v meziválečném období dominoval. Umělecky nejefektivnější a zároveň budovou nejlépe vystihující sokolské představy je, dle mého názoru, sokolovna ve Sloupnici dle projektu Vojtěcha Vanického, která není zbytečně překombinovaná, je úhledná, přesná, slohově čistá a je na ni, zejména díky specifickému využití parcely, znát, že slouží veřejným účelům, k nimž se i hrdě hlásí. Využití svažitého terénu u sokolovny ve Sloupnici, navíc umožnilo i napojení venkovního cvičiště, bez něhož by veřejná sokolská cvičení byla těžko realizovatelná.

Sokolské tělocvičny vznikly jako určité specifické architektonické typy, jejichž řešení plně respektovalo účel spolku. Sokol nebyl jenom spolkem pěstujícím tělovýchovné aktivity, za účelem zdravé a pevné lidské postavy, snažil se také podpořit národní sebevědomění a působit v kulturní, umělecké a v neposlední řadě politické činnosti. O jeho vlivu svědčí právě i četnost a mnohdy i monumentálnost sokolských tělocvičen, které i dnes stále poutají pozornost téměř v každé obci. Spolek Sokol ve své době zasahoval do života téměř každého, byl bezesporu fenoménem, a i když se spolkem jako takovým zabývá několikero literárních děl, sokolské budovy zůstávají v pozadí.

V době, kdy sokolští cvičenci stáli o moderní sokolské chrámy, kterými by prezentovali i své národní sebevědomění, se také objevovali němečtí turneři. Jako zajímavý

námět pro rozšíření práce se jeví souvislosti s turnerskými tělocvičnami, které byly v textu opomenuty, ale jejich probádání je příležitost pro další výzkum, jelikož na rozdíl od sokoloven nevycházely z Tyršova novorenesančního ideálu. Zároveň nezbyl prostor pro prozkoumání zbylých regionů a celkového pojetí sokolské architektury.

V závěru je nutné zhodnotit také aktuální stav sokolských tělocvičen, které byly v mnohých městech nahrazeny moderními halami, dnes více splňujícími požadavky na sportovní budovy. Naopak u některých sokoloven se podařilo přejít k rozsáhlé rekonstrukci (aktuálně v Pardubicích), která by umožnila jejich další plnohodnotné využití. Umění, natolik pro Miroslava Tyrše důležité, se ale dnes ze znovu fungujícího spolku spíše vytrácí a distancuje se od něho.

8. Resumé

This bachelor thesis deals with the Sokol's architecture of Eastern Bohemia developed in the interwar years. The thesis is specifically focused on Sokol's gyms in these cities – Jičín, Vysoké Mýto, Polička, Holice, Pardubice, Třebechovice pod Orebem, Litomyšl, Dobruška, Chlumeck nad Cidlinou, Česká Skalice, Sobotka, Sloupnice, Lázně Bohdaneč, Náchod and Hradec Králové. Only four of the above mentioned Sokol's gyms were built before the First World War and these are Jičín, Vysoké Mýto, Polička and Holice.

Having stated the crucial moments of the Sokol association history itself and introducing significant figures of the association - Miroslav Tyrš and Jindřich Fügner, the paper deals with Sokol history in the region and Sokol's gyms from the architectural view. The subject matter of text forms a catalogue of selected Sokol gyms at which a brief history, building construction, architecture and current condition of the property is described. At the end of my thesis the art-historical evaluation is done.

Each of Sokol's gyms were chosen accordingly to form styles of the certain period and to both present projects of renowned architects and local architects.

9. Seznam použité literatury

Prameny

SOA Zámorsk, Jiráskova sokolská župa Podkrkonošská Náchod, inv. č. 9, kart. 1, Valné hromady župy (zápisy schůzí, presenční listiny, usnesení, zprávy funkcionářů) 1901.

SOA Zámorsk, Jiráskova sokolská župa Podkrkonošská Náchod, inv. č. 8, kniha č. 1, Kniha zápisů schůzí valných hromad a župního předsednictva 1885- 1900.

SOA Zámorsk, Sokolská župa Jičínská - Čížkova Jičín, inv. č. 1, kniha č. 1, Zápisy ze schůzí 1899-1908.

SOkA Hradec Králové, Družstvo pro zřízení tělocvičny Sokola Chlumeck nad Cidlinou, inv. č. 1, kniha. č. 1, Protokoly schůzí 1920-1928.

SOkA Hradec Králové, Družstvo pro zřízení tělocvičny Sokola v Třebechovicích pod Orebem, inv.č. 1, kniha č. 1, Zápisy ze schůzí družstva 1904-1924.

SOkA Hradec Králové, Sokol - tělocvičná jednota Hradec Králové, inv. č. 4, kart. 1, Výroční a jednatelské zprávy /tisky 1882-1947.

SOkA Hradec Králové, Sokol - tělocvičná jednota Hradec Králové, inv. č. 9, kart. 1, Družstvo pro postavení tělocvičny Sokola, stanovy, činnost 1901-1931.

SOkA Hradec Králové, Sokol - tělocvičná jednota Hradec Králové, inv. č. 10, kart. 1, Nová sokolovna v Hradci Králové - předběžné řízení 1922-1928.

SOkA Hradec Králové, Sokol - tělocvičná jednota Třebechovice pod Orebem, inv.č. 1, kniha. č. 1, Zápisy valných hromad 1881-1900.

SOkA Hradec Králové, Sokol - tělocvičná jednota Třebechovice pod Orebem, inv.č. 2, kniha č. 2, Zápisy valných hromad 1901-1948.

SOkA Hradec Králové, Tělocvičná jednota Sokol Chlumeck nad Cidlinou, inv. č. 79, kart. 4, Pamětní spis TJ Sokol v Chlumci nad Cidlinou vydaný k oslavě otevření Sokolovny dne 28. října 1928.

SOkA Hradec Králové, Tělocvičná jednota Sokol Chlumeck nad Cidlinou, inv. č. 5, kniha č. 5, Protokoly schůzí 1924-1940.

SOkA Hradec Králové, Tělocvičná jednota Sokol Chlumeck nad Cidlinou, inv. č. 38, kart. 2, Stavba a otevření sokolovny 1928.

SOkA Jičín, Tělocvičná jednota Sokol Jičín, inv. č. 75, kniha č. 41, Šedesátiletí Sokola v Jičíně 1922, s. 2.

SOkA Náchod, Sokol- tělocvičná jednota Náchod, inv. č. 3, kniha č. 3, Zápisy ze schůzí výboru 1869-1877.

SOkA Náchod, Družstvo pro stavbu tělocvičny "Sokola" Náchod, Zápisník valných hromad a schůzí výborových, fond není zpracovaný

SOkA Náchod, Sokol- tělocvičná jednota Náchod (1869- 1949), inv. č. 93, kart. 4, Plány sokolovny 1927.

SOkA Náchod, Sokol- tělocvičná jednota Náchod (1869- 1949), inv. č. 96, kart. 4, Slavnostní otevření náhodské sokolovny 1930.

SOkA Pardubice, Sokol - tělocvičná jednota Lázně Bohdaneč, inv. č. 2, kniha 2, Zápisy z výborových schůzí 1904-1908.

SOkA Pardubice, Sokol - tělocvičná jednota Lázně Bohdaneč, inv. č. 56, kart. 7, Korespondence vedení jednoty - výběr (v tom viz stavba sokolovny v letech 1927-1930.

SOkA Pardubice, fond Tělocvičná jednota Sokol Pardubice (I), inv. č. 11., kniha č. 11., Kronika 1863-1937.

SOkA Pardubice, fond Tělocvičná jednota Sokol Pardubice (I), inv. č. 55, kart. 1, Návrh městské radě na stavbu tělocvičny 1868.

SOkA Pardubice, Sokol - tělocvičná jednota Lázně Bohdaneč, inv. č. 14, kniha 14, Kniha zápisů ze schůzí stavební komise 1927-1930.

SOkA Pardubice, Tělocvičná jednota Sokol Pardubice (I), inv. č. 11., kniha č. 11., Kronika 1863-1937.

SOkA Pardubice, Tělocvičná jednota Sokol Pardubice (I), inv. č. 44, kniha č. 44, Stavební deník tělocvičny 1922.

SOkA Pardubice, Tělovýchovná jednota Sokol Holice, inv. č. 4, kart. 1, „Veřejnosti města Holic“.

SOkA Pardubice, Tělovýchovná jednota Sokol Holice, inv. č. 1, kart. 1, „Pod vlastním krovem: Almanach k otevření Sokola Holického“.

SOkA Pardubice, Tělovýchovná jednota Sokol Holice, inv. č. 3, kart. 1, Protokol z 21. února 1914.

SOkA Pardubice, Tělovýchovná jednota Sokol Holice, inv. č. 4, kart. 1, Návrh smlouvy ze 17. listopadu 1908.

SOkA Pardubice, Tělovýchovná jednota Sokol Holice, inv. č. 7, kart. 1, „Pod vlastním krovem: Almanach k otevření Sokola Holického“.

SOkA Rychnov nad Kněžnou, Sokol- tělocvičná jednota Dobruška (1886- 1940), sign. č. 4, kniha č. 131, kart. 28, Kniha zápisů schůzí stavebního odboru sokolovny 1926-1928.

SOkA Rychnov nad Kněžnou, Sokol- tělocvičná jednota Dobruška (1886- 1940), sign. č. 7, kart. 28, Pozvánka na slavnost k otevření sokolovny 1927.

SOkA Rychnov nad Kněžnou, Sokol- tělocvičná jednota Dobruška, sign. č. 1, kniha č. 128, kart. 27, Kniha zápisů schůzí výboru valných hromad 1886- 1892.

SOkA Svitavy, Družstvo pro postavení tělocvičny Sokolu Polička, inv. č. 29, fasc. 1, Plány 1898-1910.

SOkA Svitavy, Družstvo pro postavení tělocvičny Sokolu Polička, inv. č. 86, kart. 3, Náklady na plány a dozor 1909-1910.

SOkA Svitavy, Družstvo pro postavení tělocvičny Sokolu Polička, inv. č. 4, kart. 1, Deník o průběhu stavby 1910-1911.

SOkA Svitavy, Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl, inv. č. 1, kniha č. 456, Kronika (Tělocvičná jednota Sokol v Litomyšli) 1870- 1910.

SOkA Svitavy, Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl, inv. č. 117, kniha č. 115, Stanovy Družstva pro zřízení tělocvičny Sokola v Litomyšli 1894.

SOkA Svitavy, Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl, inv. č. 118, kniha č. 116, Zápisy o schůzích družstva 1895-1914.

SOkA Svitavy, Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl, inv. č. 37, kniha č. 35, Zápisy o schůzích stavební komise 1913-1916.

SOkA Svitavy, Tělocvičná jednota Sokol Litomyšl, inv. č. 38, kniha č. 36, Zápisy o schůzích stavebního odboru 1923-1926.

Literatura

BASTL, Miroslav. *Rozměrné životní dílo JuDr. Karla Pippicha: 150 výročí narození*. Chrudim: Muzeum Chrudim, 1999. ISBN 80-902533-3-X.

BLECKING, Diethelm – WAIC, Marek. *Odras středoevropských minoritních kultur ve sportu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1729-9.

BUREŠ, Josef. *Památník „Sokola“ robotnického 1869- 1919*. Sobotka, 1952.

FIBIGR, Aleš. *"Sokol chlumecký": historie TJ Sokol v Chlumci nad Cidlinou*. Chlumec nad Cidlinou: A. Fibigr, 2009.

FIKAR, Alois. *Stručné dějiny Sokolstva*. Praha: Československá obec sokolská, 1948.

GREBENÍČKOVÁ, Růžena. *Tělo a tělesnost v novověkém myšlení*. Praha: Prostor, 1997. ISBN 80-85190-65-6.

HORÁK, Otakar. *Kronika sokolské župy Východočeské Pippichovi*. Litomyšl: V. Augusty, 1938.

KOULA, Jan Emil. *Nová česká architektura a její vývoj ve XX. století*. Praha: Česká grafická unie, 1940.

KUČA, Karel. *Chlumecko a Novobydžovsko: historie a architektonické památky Pocičliní 2*. Hradec Králové: SOPVČ, 1995. ISBN 80-901906-1-8.

KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku díl I-VIII*. Praha: Libri, 1996-2011.

MUŽÍK, Rostislav. *Almanach ke 100. výročí Sokolské župy Orlické*. Hradec Králové, 1995.

OUŘEDNÍKOVÁ, Jana. *Historie Sokola v Sobotce*. Sobotka: Středisko městské kultury, 1999.

Památník k 55. výročí trvání jednoty a sokolského sletu župy Podkrkonošské-Jiráskovy v Trutnově: 14. a 15. června 1947. Trutnov: Tělocvičná jednota Sokol, 1947.

Pamětní list vydaný k sletu sokolské župy východočeské o otevření tělocvičny Sokola poličského dne 23. července 1911. Polička: Tělocvičná jednota Sokol, 1911.

POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech 1-4*. Praha: Academia, 1977-1982.

POTŮČEK, Jakub. *Hradec Králové: architektura a urbanismus: 1895-2009*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 2009. ISBN 978-80-86472-42-3.

PTÁČEK, Josef. *Stodvacet let sokola a organizované spolkové tělovýchovy v Dobrušce (1886- 2006)*. Dobruška: Tělocvičná jednota Sokol: Expedice F. L. Věka, 2006.

SAK, Robert. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*. Praha: Vyšehrad, 2012. ISBN 978-80-7429-239-2.

SKALICKÝ, Alexandr st. *Náchod: soupis a popis památek*. Náchod: Státní oblastní archiv, 2003. ISBN 80-86676-03-X.

ŠMEJC, Josef V. *75 let tělocvičné jednoty Sokol Jičín 1862- 1937*. Jičín: Knihtiskárna Šmejca a spol, 1937, s. 10-11.

ŠUBRTOVÁ, Anna. *Architektura sokoloven v Podkrkonošské – Jiráskově župě 1890-1938*. Olomouc, 2011. Bakalářská práce. Filozofická fakulta Univerzity Palackého Olomouc, Katedra dějin umění. Vedoucí bakalářské práce Rostislav Švácha.

ŠVÁCHA, Rostislav - JUNEK, David. *Polička: moderní architektura 1900-1950*. Polička: Městské muzeum a galerie, 2007. ISBN 978-80-86533-04-9.

ŠVÁCHA, Rostislav. *Naprej!: česká sportovní architektura 1567-2012*. Praha: Prostor, 2012. ISBN 978-80-87064-08-5.

ŠVÁCHA, Rostislav. *Od moderny k funkcionalismu*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85605-84-8.

ŠVEHLA, Vladimír. *Památník Lepařova gymnasia v Jičíně*. Jičín: t. Šmejce a spol., 1933.

TYRŠ, Miroslav. *O sokolské ideji I*. Praha: Česká obec sokolská, 1930.

TYRŠ, Miroslav. *Úvahy a pojednání o umění výtvarném*. Praha: Tělocvičná jednota Sokol, 1901.

TYRŠOVÁ, Renáta. *Miroslav Tyrš: jeho osobnost a dílo I*. Praha: Český čtenář, 1932.

VARHANÍK, Bohuslav. *Kronika Sokolské župy Jičínské Čížkovy 1899 - 1939*. Jičín: Tiskařské družstvo z. s. s. r. o., 1939,.

VLČEK, Pavel a kol. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-0969-8.

WIRTH, Zdeněk a Antonín MATĚJČEK. *Česká architektura: 1800-1920*. Praha: Jan Štenc, 1922.

Periodika

Architektonický obzor: zprávy Spolku architektů a inženýrů v král. Českém 2. Praha: Spolek architektů a inženýrů v král. Českém, 1903. ISSN 1803-3350

KREJČÍ, Petr. Proměny české architektury dvacátých let. In *Umění & Řemesla: časopis pro lidovou výrobu a umělecká řemesla*. 1998, č. 2. ISSN 0139-5815.

STŘÍBRNÝ, Vladimír. Nové vlivy ve stavbě škol. In *Stavba: měsíčník pro stavební umění*. 9,1931. ISSN 0231-858x.

TYRŠ, Miroslav. Místnost a rozestavění náradí. In *Sokol: časopis tělocvičným zájmům věnovaný 2*, 1872. ISSN 0489-6718.

Internetové zdroje

<http://www.sokol.eu/sokol-v-krajich-3667>

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10406331335-sokol-sila-tradice/212471290470020/>

<http://monumnet.npu.cz/monumnet.php>

http://pardubice.idnes.cz/sokolovny-chatraji-krome-pardubic-neni-na-opravy-fb8-/pardubice-zpravy.aspx?c=A130322_1904500_pardubice-zpravy_jah

<http://www.sokolceskaskalice.cz/historie>

Další zdroje

Městský úřad Česká Skalice, odbor výstavby, spis č. p. 555.

10. Obrazová příloha

Obr. č. 1. Dům Palackého v Jičíně z roku 1926 po přestavbě (ŠMEJC, Josef V. *75 let tělocvičné jednoty Sokol Jičín 1862- 1937*. Jičín: Knihtiskárna Šmejc a spol, 1937, s. 6.)

Obr. č. 2. Sokolovna Vysoké Mýto (fotografie autorka)

Obr. č. 3. Sokolovna Polička

(http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sokolovna_Poli%C4%8Dka_01.JPG)

Obr. č. 4. Sokolovna Holice (fotografie autorka)

Obr. č. 5. Sokolovna Pardubice (fotografie autorka)

Obr. č. 6. Sokolovna Třebechovice pod Orebem (fotografie autorka)

Obr. č. 7. Sokolovna Litomyšl (fotografie autorka)

Obr. č. 8. Sokolovna Dobruška (fotografie autorka)

Obr. č. 9. Sokolovna Chlumeck nad Cidlinou (http://www.chlumecknc.cz/sokolovna/g-1142/id_obrazky=1169&typ_sady=1)

Obr. č. 10. Sokolovna Česká Skalice (fotografie autorka)

Obr. č. 11. Sokolovna Sobotka (http://jam53.rajce.idnes.cz/Sobotka_2012/#12-07-25_060_Sobotka_-_sokolovna.jpg)

Obr. č. 12. Sokolovna Sloupnice (fotografie autorka)

Obr. č. 13. Sokolovna Lázně Bohdaneč před rekonstrukcí (<http://www.sokolbohdanec.xf.cz/>)

Obr. č. 14. Sokolovna Náchod (fotografie autorka)

Obr. č. 15. Sokolovna Hradec Králové (fotografie autorka)

